

Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека

РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ

Парламенцкія выбары
11 верасня 2016 года

Місія на назіранні за выбарамі БДПЧ/АБСЕ
Канчатковая справаздача

Варшава
Хх лістапада 2016 года

ЗМЕСТ

I. КАРОТКАЕ РЭЗІЮМЭ	1
II. УВОДЗІНЫ І ПАДЗЯКІ.....	3
III. ПАЛІТЫЧНАЯ АБСТАВІНЫ.....	4
IV. ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА І ЗАКАНАДАЎЧАЯ БАЗА	5
A. ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА.....	5
B. ПРАВАВАЯ БАЗА	5
V. ВЫБАРЧАЯ АДМІНІСТРАЦЫЯ.....	7
VI. РЭГІСТРАЦЫЯ ВЫБАРШЧЫКАЎ	9
VII. РЭГІСТРАЦЫЯ КАНДЫДАТАЎ	10
VIII. ВЫБАРЧАЯ КАМПАНІЯ.....	12
IX. ФІНАНСАВАННЕ КАМПАНІ.....	15
X. СРОДКІ МАСАВАЙ ІНФАРМАЦЫІ	16
A. Агляд	16
B. ПРАВАВАЯ БАЗА	16
C. Вынікі маніторынгу СМІ.....	17
XI. СКАРГІ І ЗВАРОТЫ	18
XII. ГАМАДЗЯНСКІЯ І МІЖНАРОДНЫЯ НАЗІРАЛЬНІКІ	20
XIII. ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ І ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ	21
A. ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ	21
B. АДКРЫЦЦЁ ЎЧАСТКАЎ І ГАЛАСАВАННЕ	22
C. ПАДЛІК ГАЛАСОЎ	23
D. Звядзенне і абвяшчэнне вынікаў	23
E. СКАРГІ І ЗВАРОТЫ Ў ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ	24
XIV. РЭКАМЕНДАЦЫІ	25
A. Прыярытэтныя рэкамендацыі	25
B. Іншыя рэкамендацыі	26
ДАДАТАК: КАНЧАТКОВЫЯ ВЫНІКІ.....	30
ДАДАТАК II: СПІС НАЗІРАЛЬНІКАЎ У СКЛАДЗЕ МІЖНАРОДНАЙ МІСІІ ПА НАЗІРАННІ ЗА ВЫБАРАМІ	38
ІНФАРМАЦЫЯ ПРА БДПЧ/АБСЕ	47

Рэспубліка Беларусь
Парламенцкія выбары
11 верасня 2016 года

Канчатковая справаздача Місіі па назіранні за выбарамі БДПЧ/АБСЕ¹

I. КАРОТКАЕ РЭЗІЮМЭ

Услед за афіцыйным запрашэннем ад ўладаў Рэспублікі Беларусь, Бюро АБСЕ па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДПЧ/АБСЕ) разгарнула Місію па назіранні за выбарамі (МНВ) для назірання за парламенцкімі выбарамі 11 верасня 2016 года. МНВ БДПЧ/АБСЕ ацэньвала адпаведнасць выбарчага працэсу абавязацельствам АБСЕ, іншым міжнароднымі абавязацельствам і стандартам дэмакратычных выбараў, а таксама нацыянальнаму заканадаўству. У дзень выбараў МНВ БДПЧ/АБСЕ аб'яднала намаганні з дэлегацыямі ад Парламенцкай асамблеі АБСЕ (ПА АБСЕ) і Парламенцкай асамблеі Савета Еўропы (ПАСЕ), каб сфармаваць Міжнародную місію па назіранні за выбарамі (ММНВ). Кожная з устаноў, якія бралі ўдзел у гэтай ММНВ, ухваліла Дэкларацыю прынцыпаў міжнароднага назірання за выбарамі 2005 года.

Прызначаныя на 11 верасня парламенцкія выбары былі арганізаваныя эфектыўна, але, нягледзячы на некаторыя першыя крокі з боку ўладаў, шэраг даўніх сістэмных недахопаў застаецца. Нарматыўна-прававая база абмяжоўвае палітычныя правы і асноўныя свабоды і інтэрпрэтавалася празмерна абмежавальным чынам. Мела месца агульнае павелічэнне колькасці кандыдатаў, у тым ліку ад апазіцыі, але кампаніі не хапала бачнасці. Асвятленне кампаніі ў СМІ не дазволіла выбаршчыкам зрабіць абгрунтаваны выбар. Услед за своечасовым запрашэннем, улады дэманстравалі добразычлівае стаўленне да міжнародных назіральнікаў. Склад выбарчых камісій не быў плюралістычным, што ставіла пад сумнеў упэўненасць у іх незалежнасці. Працэсы галасавання, падліку галасоў і занясення вынікаў у пратаколы характарызаваліся адсутнасцю працэсуальных гарантый і былі азмрочаныя значнай колькасцю парушэнняў і адсутнасцю празрыстасці.

Канстытуцыйна-прававая база не ў поўнай меры гарантуе правядзенне выбараў у адпаведнасці з абавязацельствамі АБСЕ і іншымі міжнароднымі абавязацельствамі і стандартам. У лютым 2016 года была створана Міжведамасная рабочая група з мэтай разгледзець ранейшыя рэкамендацыі БДПЧ/АБСЕ, што сігналавала аб гатоўнасці ўдзельнічаць у рэформе выбарчай сістэмы. На аснове прапаноў групы Цэнтральная выбарчая камісія (ЦВК) прыняла шэсць пастановаў, якія тычацца некаторых тэхнічных аспектаў працэсу, у тым ліку публікацыі інфармацыі аб пасяджэннях выбарчай камісіі, рашэнняў па выбарчых спрэчках, вынікаў выбараў на раённым узроўні, а таксама пашырэння правоў назіральнікаў. Тым не менш, шэраг найбольш істотных даўнейшых рэкамендацый БДПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі Савета Еўропы застаюцца неўрэгуляванымі, што падкрэслівае неабходнасць правядзення комплекснай рэформы выбарчай сістэмы ў рамках больш шырокага працэсу дэмакратызацыі, у супрацоўніцтве з міжнароднымі партнёрамі.

Чатырохузроўневая выбарчая адміністрацыя, на чале з ЦВК, ажыццявіла тэхнічную падрыхтоўку і прыняла ўсе рашэнні ва ўстаноўленыя законам тэрміны. Тым не менш, у склад выбарчых камісій была прызначаная толькі нязначная колькасць апазіцыйных кандыдатаў. Акрамя таго, мясцовыя органы выканаўчай улады мелі дамінуючую прысутнасць на кіруючых

¹ Англійская версія дадзенай справаздачы з'яўляецца адзіным афіцыйным дакументам. Існуе неафіцыйны пераклад на беларускую і рускую мовы.

пасадах у выбарчай адміністрацыі. Гэтыя фактары абмежавалі ўпэўненасць у неперадузятасці і незалежнасці выбарчай адміністрацыі.

Усе грамадзяне старэйшыя за 18 гадоў маюць права голасу, за выключэннем тых, якія аб'яўленыя судом недзеяздольнымі, якія знаходзяцца пад вартай або ў папярэднім зняволенні, а таксама тыя, хто адбываюць турэмнае заключэнне, незалежна ад цяжкасці злачынства або працягласці пакарання. Гэтыя агульныя палажэнні ствараюць несувымерныя абмежаванні на права голасу, якія супярэчаць міжнародным абавязацельствам, абавязацельствам АБСЕ і добрасумленнай практыцы.

ЦВК абвясціла агульную колькасць у 6 990 696 зарэгістраваных выбаршчыкаў. Спісы выбаршчыкаў аднаўляюцца ўчастковымі выбарчымі камісіямі (УВК) на аснове дадзеных, прадстаўленых мясцовымі органамі ўлады, але яны не даступныя для грамадскага кантролю. Няма цэнтралізаванага рэгістра выбаршчыкаў, што не дазваляе праводзіць перакрываваную праверку дзеля пазбягання множных рэгістрацый. Акрамя таго, існуе занадта дазвольная сістэма для рэгістрацыі выбаршчыкаў да дня выбараў і ў дзень выбараў, якая не абараняе працэс ад магчымага шматразовага галасавання.

З 630 вылучаных кандыдатаў 484 у выніку балатаваліся, і ні адзін з кандыдатаў не ўдзельнічаў на безальтэрнатыўнай аснове. Гэта ўявіла сабой павелічэнне колькасці кандыдатаў, у тым ліку і ад апазіцыі. Тым не менш, прававыя палажэнні, якія тычацца рэгістрацыі кандыдатаў, дазволілі іх выбарчае прымяненне і ўжываліся празмерна абмежавальным чынам. Дзевяноста тры патэнцыйных кандыдата не былі зарэгістраваныя ў асноўным з-за недакладнасцяў у дэкларацыях актываў і даходаў, непрадстаўлення суправадзальнай дакументацыі, а таксама недастатковай колькасці сапраўдных подпісаў у падтрымку. У цэлым, прававыя палажэнні для рэгістрацыі кандыдатаў стварылі непрапарцыйныя і неабгрунтаваныя бар'еры для вылучэння, насуперак абавязацельствам АБСЕ і іншым міжнародным стандартам і добрасумленнай практыцы.

Абмежаванні асноўных свабод асацыяцыі, выказвання меркаванняў і сходаў звузілі грамадскі прастор і адмоўна адбілася на асяроддзі кампаніі. Нягледзячы на тое, што большасць кандыдатаў былі пераважна здольныя свабодна праводзіць агітацыю ў вузкіх рамках закона, вялікая колькасць кандыдатаў вырашылі не праводзіць актыўную кампанію, што спрыяла агульнай апатыі выбаршчыкаў. Пазітыўным момантам з'явілася інструкцыя ЦВК аб больш дазвольным размеркаванні грамадскіх месцаў для агітацыі, якая ажыццяўлялася многімі мясцовымі органамі ўлады. Тым не менш, няроўны доступ да дзяржаўных і грамадскіх рэсурсаў для выбарчай кампаніі сказіў умовы для яе правядзення кандыдатамі. Некалькі кандыдатаў заявілі, што адмена прамога дзяржаўнага фінансавання кампаніі ў 2013 годзе абмежавала іх агітацыйныя магчымасці. У сукупнасці, гэтыя ўмовы абмяжоўваюць выбар для выбаршчыкаў і зніжаюць іх здольнасць прымаць абгрунтаванае рашэнне.

Дзейнічаюць строгія правілы для СМІ. Крыміналізацыя дыскрэдытацыі, паклёпу, абразаў і забарона на заклікі да байкоту выбараў, у тым ліку для інтэрнэт-СМІ, супярэчаць міжнародным стандартам і аспрэчваюць свабоду выказванняў. Падчас выбарчай кампаніі, праграмы навінаў на дзяржаўных СМІ былі ў значнай ступені сканцэнтраваныя на дзейнасці прэзідэнта і іншых дзяржаўных органаў, а таксама палітычных заявах старшыні ЦВК. Між тым, асвятленне агітацыйнай дзейнасці кандыдатаў практычна адсутнічала і пераважна звадзілася да кароткіх папярэдніх запісаных прамоў. У цэлым, асвятленне кампаніі ў СМІ звузіла магчымасць выбаршчыкаў эфектыўна атрымліваць інфармацыю пра кандыдатаў.

Каля 1600 скаргаў і зваротаў былі пададзеныя ў выбарчыя камісіі, мясцовыя органы ўлады і суды; большасць з іх датычыла працы выбарчай адміністрацыі, датэрміновага галасавання, галасавання ў дзень выбараў і падліку галасоў. Большасць скаргаў не былі разгледжаныя падчас адкрытых пасяджэнняў і, насуперак закону, апублікаваныя былі толькінешматлікія рашэнні. Увогуле, дзейснаму працэсу вырашэння выбарчых спрэчак, не хапае празрыстасці, і ён не забяспечвае эфектыўнай прававой абароны, што супярэчыць абавязацельствам АБСЕ і іншым міжнародным стандартам.

Жанчыны былі добра прадстаўленыя ў выбарчай адміністрацыі. Са 114 жанчын-кандыдатаў, якія удзельнічалі ў гэтых выбарах, 38 былі абраныя. Гэта больш чым у два разы больш за іх колькасць у адыходзячым парламенце і складае каля 35 адсоткаў усіх членаў парламента.

Агулам было акрэдытавана 827 міжнародных і 32 105 грамадзянскіх назіральнікаў. Большасць грамадзянскіх назіральнікаў прадстаўлялі грамадскія аб'яднанні, якія субсідуюцца дзяржавай і якія часта былі заангажаваныя ў актыўнай кампаніі праўладных кандыдатаў. Існуюць неапраўданыя прававыя абмежаванні і тэндэнцыя да абмежавальнага тлумачэння правоў назіральнікаў выбарчай адміністрацыяй. Характэрна, што назіральнікі не былі дапушчаныя да назірання за ўсімі дзеяннямі выбарчых камісій, не маглі правяраць спісы выбаршчыкаў, або атрымаць завераныя копіі ўчастковых і акруговых выніковых пратаколаў. Прынятыя неўзабаве пастановы ЦВК надалі назіральнікам права на атрыманне інфармацыі са спісаў выбаршчыкаў, права знаходзіцца бліжэй да стала падліку галасоў і назіраць за перадачай выніковых пратаколаў УВК. Аднак выкананне гэтых рэзалюцый выбарчымі камісіямі ніжэйшага ўзроўню было абмежавана.

Увогуле, у працэсах датэрміновага галасавання, галасавання ў дзень выбараў, падліку і занясення вынікаў у пратаколы не хапала належных працэсуальных гарантый, што не забяспечвала сапраўднага галасавання, падліку і паведамлення вынікаў, насуперак пункту 7.4 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года. Закон прадугледжвае датэрміновае галасаванне на працягу пяці дзён, калі выбаршчыкі могуць галасаваць без якога-небудзь абгрунтавання. Датэрміновае галасаванне кіруецца толькі двума чальцамі УВК, і не забяспечваецца дастатковая захаванасць скрыні для галасавання, выбарчых бюлетэняў і спісаў выбаршчыкаў падчас перапынкаў і на працягу ночы. Назіральнікі БДПЧ/АБСЕ адзначылі, што ў значным ліку выпадкаў УВК зафіксавалі агрэгаваную яўку выбаршчыкаў у штодзённых пратаколах, насуперак закону, такім чынам патэнцыйна павялічваючы лічбу яўкі.

Дзень выбараў увогуле праходзіў арганізавана і галасаванне было ў значнай ступені ацэнена станоўча. Тым не менш, назіраліся сур'ёзныя працэдурныя недакладнасці, неадпаведнасці і парушэнні. Вялікай колькасці назіральнікаў не было дазволена правяраць спісы выбаршчыкаў, але у тых выпадках, калі яны маглі гэта зрабіць, назіралася значная колькасць мяржавана аднолькавых подпісаў. Былі таксама прыкметы ўкіду бюлетэняў. Падлік быў ацэнены негатыўна ў значным ліку выпадкаў і назіральнікам не дазволілі ажыццяўляць паўнаўтаснае назіранне. Працэс занясення вынікаў у пратаколы быў перапынены на працягу ночы ў больш за палове ўсіх акруговых выбарчых камісій і атрымаў негатыўную ацэнку, у першую чаргу з-за адсутнасці празрыстасці і працэдурных парушэнняў.

II. УВОДЗІНЫ І ПАДЗЯКІ

У адказ на афіцыйнае запрашэнне ад уладаў Рэспублікі Беларусь Бюро АБСЕ па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДПЧ/АБСЕ) 2 жніўня распачало Місію па назіранні за парламенцкімі выбарамі (МНВ), прызначанымі на 11 верасня 2016 года. МНВ БДПЧ/АБСЕ,

якую ўзначаліла Тана дэ Зулуэта, складалася з 11 экспертаў, працуючых у сталіцы, і 38 доўгатэрміновых назіральнікаў, размеркаваных па ўсёй краіне. Місія была створаная з прадстаўнікоў 21 дзяржавы-чальца АБСЕ.

Для назірання ў дзень выбараў, БДПЧ/АБСЕ аб'яднала намаганні з дэлегацыямі назіральнікаў з Парламенцкай асамблеі АБСЕ (ПА АБСЕ) і Парламенцкай асамблеі Савета Еўропы (ПАСЕ), каб сфармаваць Міжнародную місію па назіранні за выбарамі (ММНВ). Кент Гэрстэдт быў прызначаны Спецыяльным Каардынатарам і кіраўніком місіі кароткатэрміновых назіральнікаў АБСЕ дзеючым Старшынёй АБСЕ. Івана Дабешова ўзначаліла дэлегацыю ПА АБСЕ. Гізэла Вурм узначаліла дэлегацыю ПАСЕ. Агулам было накіравана 389 назіральнікаў з 38 краінаў, у тым ліку 340 доўгатэрміновых і кароткатэрміновых назіральнікаў – БДПЧ/АБСЕ, а таксама дэлегацыя ПА АБСЕ з 32 чальцоў і дэлегацыя ПАСЕ з 17 чальцоў. Назіранне за адкрыццём адбывалася на 169 выбарчых участках, за галасаваннем – у 1 539 з 5 971 выбарчых участкаў па ўсёй краіне. Назіранне за падлікам галасоў ажыццяўлялася ў 166 выбарчых участках, а занясення вынікаў у пратаколы ва ўсіх 110 акруговых выбарчых камісіях (АВК).

МНВ БДПЧ/АБСЕ ацаніла адпаведнасць выбараў абавязацельствам АБСЕ, іншым міжнародным абавязацельствам і стандартам у сферы дэмакратычных выбараў, а таксама нацыянальнаму заканадаўству. Гэтая выніковая справаздача выдаецца за Заявай аб папярэдніх высновах і заключэннях, якая была абвешчана на прэс-канферэнцыі ў Мінску 12 верасня 2016 года.²

МНВ БДПЧ/АБСЕ хацела б выказаць падзяку ўладам за запрашэнне назіраць за выбарамі, а таксама Цэнтральнай выбарчай камісіі (ЦВК), Міністэрству замежных спраў і іншым органам улады — за дапамогу. Назіральнікі таксама выказваюць удзячнасць прадстаўнікам палітычных партый, грамадскім арганізацыям і суразмоўцам за выказаныя меркаванні. МНВ БДПЧ/АБСЕ таксама выказвае падзяку дыпламатычным прадстаўніцтвам дзяржаў-чальцоў АБСЕ за іх супрацоўніцтва і падтрымку.

III. ПАЛІТЫЧНАЯ АБСТАВІНЫ

Выбары 11 верасня ў Палату Прадстаўнікоў, ніжнюю палату парламента, якая налічвае 110 месцаў, былі прызначаныя Прэзідэнтам 6 чэрвеня 2016 г. У той жа час, 56 з 64 чальцоў верхняй палаты, Савета Рэспублікі, былі абраныя заканадаўчымі саветамі на ўзроўні рэгіёнаў і ў Мінску паміж 25 жніўня і 13 верасня.³

Палітычная сістэма канцэнтруе большасць улады, звязанай з прыняццем рашэнняў, у офісе прэзідэнта, які дзеліць заканадаўчую ўладу з парламентам, што абмяжоўвае эфектыўнае падзяленне ўлады.⁴ Заканадаўчы орган, які сканчваў свой тэрмін, не ўключаў аніводнага прадстаўніка апазіцыі, і толькі 5 яго чальцоў былі прадстаўнікамі палітычных партый.⁵ Усе астатнія былі вылучаныя працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі выбаршчыкаў; 67 чальцоў парламента былі сябрамі грамадскага аб'яднання “*Белая Русь*”. Дваццаць восем чальцоў

² [Глядзі папярэднія справаздачы БДПЧ/АБСЕ па Беларусі.](#)

³ Прэзідэнт прызначае астатніх восем чальцоў.

⁴ Прэзідэнт мае права прымаць абавязковыя для выканання дэкрэты, ініцыяваць законы, накласці вета на праекты законаў альбо некаторыя палажэнні і адмяніць законы, прынятыя парламентам. Парламент, які заканчвае свой тэрмін, ініцыяваў толькі 3 з 417 прынятых законаў. У 2016 г. 26 законаў былі ініцыяваныя ўрадам, 6 – Прэзідэнтам, і ніводнага – Парламентам.

⁵ Тры былі сябрамі Камуністычнай партыі Беларусі (КПБ), адзін – Рэспубліканскай партыі працы і справядлівасці і адзін – Аграрнай партыі.

парламента зноў прымалі ўдзел у выбарах. Адыходзячы склад парламенту меў прыкладна 15 адсоткаў жанчын-дэпутатаў і 2 з 26 кабінетных пасадаў займалі жанчыны.

Выбары праводзіліся падчас эканамічнага спаду і ў атмасферы заклапочанасці сітуацыяй з рэгіянальнай бяспекай. Некаторыя мясцовыя і міжнародныя суразмоўцы апісалі іх як сур'ёзнае выпрабаванне на шляху паляпшэння адносінаў з міжнароднымі партнёрамі краіны.

IV. ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА І ЗАКАНАДАЎЧАЯ БАЗА

A. ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА

Палата Прадстаўнікоў абіраецца тэрмінам на 4 гады згодна з мажарытарнай сістэмай у адзін тур у 110 аднамандатных акругах. Каб быць абраным, кандыдат мусіць набраць найбольшую колькасць галасоў. Кандыдатам, якія удзельнічаюць на безальтэрнатыўнай аснове, патрабуецца набраць больш за 50 адсоткаў галасоў, каб перамагчы на выбарах. Каб выбары былі прызнаныя сапраўднымі, патрабуецца 50-адсоткавая яўка на ўзроўні акругі. Калі неабходна, паўторныя выбары абвешчаюцца ЦВК па меншай меры за тры месяцы загадзя, і дзейнічае тое ж патрабаванне да яўкі.

Можна было б разгледзець магчымасць зняцця патрабавання яўкі на выбарах, ці, прынамсі, зняцця ў выпадку паўторных выбараў. Гэта дазволіла б пазбегнуць магчымасці бясконцага паўтору выбараў з-за недастатковай яўкі выбарчыкаў.

B. ПРАВАВАЯ БАЗА

Асноўнае заканадаўства, якое рэгулюе парламенцкія выбары, складаецца з Канстытуцыі 1994 г. і Выбарчага кодэксу 2000 г.⁶ Змены ў заканадаўстве, якія адбыліся ў 2013 г., былі станоўчым крокам, аднак іх прыняцце прайшло без абмеркавання з грамадскасцю. Згодна з гэтымі зменамі, абсалютная мажарытарная сістэма была замененая адноснай мажарытарнасцю, патрабаванне аб другім туры было скасавана, а кандыдатам дазволілі вылучацца толькі па адной акрузе. У лютым 2016 г. была створана міжведамасная экспертная рабочая група па вывучэнні папярэдніх рэкамендацый БДПЧ/АБСЕ па паляпшэнню выбарчага працэсу.⁷ Яна перадала ў ЦВК сем прапаноў, звязаных з тэхнічнымі аспектамі выбарчага працэсу. ЦВК прыняла шэсць пастаноў, якія закранулі некаторыя з рэкамендацый, у прыватнасці, публікаванне ў Інтэрнэце інфармацыі аб паседжаннях выбарчых камісіяў, рашэнні па выбарчых спрэчках, вынікі выбараў; таксама пашырыліся правы назіральнікаў.⁸ Рэгуляванне некаторых пытанняў у пастановах ЦВК не мела юрыдычна абавязковага статусу для мясцовых выканаўчых органаў і судоў⁹. Усе гэтыя

⁶ Заканадаўчая база таксама змяшчае Закон аб сродках масавай інфармацыі, аб масавых мерыпрыемствах, аб палітычных партыях, аб зваротах грамадзянаў, Крымінальны кодэкс, Кодэкс аб адміністрацыйных правапарушэннях, Грамадзянска-працэсуальны кодэкс, а таксама пастановы ЦВК.

⁷ Міжведамасная экспертная рабочая група была заснавана пастановай ЦВК і складаецца з аднаго прадстаўніка з кожнай з наступных устаноў: ЦВК, абедзвюх палатаў парламента, Міністэрства юстыцыі, Міністэрства замежных спраў, Міністэрства інфармацыі і Нацыянальнага цэнтра заканадаўства і прававых даследаванняў, а таксама сакратарыятаў абедзвюх палатаў парламента.

⁸ Пастановы ЦВК 9, 10 ад 17 мая 2016 г., 18, 20, 21, 22 ад 8 чэрвеня 2016 г.

⁹ Напрыклад, пастанова ЦВК № 18 аб крытэрах адбору чальцоў выбарчых камісій не была прынятая пад увагу судом і пастанова ЦВК № 9 аб выдзяленні агітацыйных месцаў не з'яўлялася абавязковай для мясцовых уладаў. У якасці добрасумленнай міжнароднай практыкі, можна звярнуцца да раздзела II.2.а [Кодэкса добрасумленнай практыкі пры правядзенні выбараў Венецыянскай камісіі Савета Еўропы 2002 года \(Кодэкс добрасумленнай практыкі\), які абвешчае](#), што “акрамя правіл па тэхнічных пытаннях і дэталях - якія могуць быць ўключаныя ў нарматыўна-прававыя акты выканаўчай улады - правілы выбарчага права павінны мець, па меншай меры, ранг закона”.

юрыдычныя папраўкі былі прынятыя без правядзення кансультацый з грамадскасцю, што супярэчыць пункту 5.8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.¹⁰

Дзеля таго, каб забяспечыць правую пэўнасць, асноўныя аспекты выбарчага працэсу павінны рэгулявацца законам, а не пастановай ЦВК. Правую рэформу належыць правесці задоўга да правядзення выбараў у рамках празрыстага і ўсёахопнага працэсу з удзелам усіх зацікаўленых бакоў.

Канстытуцыйная і правая база не забяспечвае адэкватных гарантый правядзення выбараў у адпаведнасці з забавязаннямі АБСЕ і міжнароднымі стандартамі.¹¹ Шэраг ключавых даўнейшых рэкамендацый БДПЧ/АБСЕ і Венецыянскай Камісіі застаўся без увагі, захоўваецца неабходнасць усебаковай рэформы як часткі больш шырокага працэса дэмакратызацыі. Асноўныя недахопы ўключаюць незбалансаванасць складу выбарчых камісій, якія знаходзяцца пад моцным уплывам з боку выканаўчай улады і недастатковай празрыстасцю; неабгрунтаваныя абмежаванні правоў кандыдатаў; недахоп працэдурных гарантыяў падчас датэрміновага галасавання, галасавання, падліку галасоў і знясення вынікаў у пратаколы; неабгрунтаваныя абмежаванні правоў назіральнікаў; неадпаведныя рэгуляванні працэсу вырашэння выбарчых спрэчак. Больш за тое, існуе тэндэнцыя да празмерна фармальнай інтэрпрэтацыі заканадаўства, калі ўсё, што не адназначна дазволена, забаронена.

Заканадаўчую базу належыць усебакова перагледзець дзеля выканання папярэдніх рэкамендацый БДПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі, у тым ліку адносна складу выбарчых камісій, правоў кандыдатаў, правоў назіральнікаў, галасавання, падліку галасоў і падвядзення вынікаў. Закон трэба тлумачыць і прымяняць такім чынам, каб забяспечваліся аднолькавыя ўмовы барацьбы для ўдзельнікаў, сапраўдная канкурэнцыя, свабоднае выказванне волі выбаршчыкаў, а таксама надзейнасць выбарчага працэсу.

Больш таго, у заканадаўчай базе існуюць празмерныя абмежаванні фундаментальных правоў, уключна са свабодай асацыяцыі, слова і сходаў, а таксама іншых грамадзянскіх і палітычных правоў. Абмежаванні ўключаюць шырокія дыскрэцыйныя паўнамоцтвы для адмовы ў рэгістрацыі альбо адмены рэгістрацыі палітычных партый і грамадскіх аб'яднанняў; крыміналізацыю незарэгістраванай дзейнасці праваабарончых арганізацый; крымінальную і адміністрацыйную адказнасць за дыскрэдытацыю, паклёп і абразу, а таксама заклікі або дзеянні, накіраваныя на зрыў, адмену або перанос выбараў; грувацкую працэдуру правядзення публічных мерапрыемстваў; і непарламентарныя пакаранні за правядзенне несанкцыянаваных мітынгаў.¹²

Усе адпаведныя законы і ўказы павінны быць перагледжаны і зменены, каб гарантаваць, што любыя абмежаванні ў дачыненні да асноўных свабод носяць характар выключэння, прымяняюцца толькі ў выпадку неабходнасці ў дэмакратычным грамадстве, з'яўляюцца суразмернымі з легітымнай мэтай, і не ўжываюцца адвольна і празмерна абмежавальным чынам.

¹⁰ У пункце 5.8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года гаворыцца, што заканадаўства павінна прымацца ў канцы публічнай працэдур.

¹¹ Гл. [папярэднія выбарчыя справаздачы БДПЧ/АБСЕ па Беларусі і Сумеснае меркаванне БДПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі па папраўках у Выбарчы кодэкс Рэспублікі Беларусь 2010 года](#).

¹² Гл. [Справаздачу спецыяльнага дакладчыка па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі ад 21 красавіка 2016 г.](#), Справаздачы Рабочай групы Рады ААН па Правах Чалавека ў Агульным перыядычным аглядзе Беларусі [2015 A/HRC/30/3](#), [2010/A/HRC/15/16](#), а таксама [Сумеснае меркаванне БДПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі па закону аб масавых мерапрыемствах у Рэспубліцы Беларусь 2012 года](#).

Абмежаванні на свабоду асацыяцыі прывялі да адмовы ў рэгістрацыі новых палітычных партый пачынаючы з 2000 года, нягледзячы на шматлікія заяўкі, што супярэчыць пункту 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.¹³ У цэлым, роля палітычных партый застаецца слабой. У краіне існуе 15 зарэгістраваных партый, а таксама некалькі арганізацыйных камітэтаў палітычных партый і іншых груповак, якія дзейнічаюць без афіцыйнай рэгістрацыі.

Органы ўлады павінны забяспечыць права асобаў і групаў ствараць, без празмерных абмежаванняў, уласныя палітычныя партыі ці палітычныя арганізацыі, а таксама забяспечваць ім неабходныя юрыдычныя гарантыі, каб яны канкуравалі адна з адной на роўных падставах.

V. ВЫБАРЧАЯ АДМІНІСТРАЦЫЯ

Падрыхтоўка і правядзенне выбараў ажыццяўлялася з дапамогай чатырохузроўневай сістэмы выбарчых камісіяў, якая складалася з ЦВК, 6 абласных і Мінскай гарадской тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВК), 110 акружных выбарчых камісій (АВК) і 5 971 участковых выбарчых камісій (УВК). Вынікі галасавання за межамі краіны звадзіліся у АВК № 95 у Мінску. Упершыню ТВК ажыццяўлялі нагляд за дзейнасцю УВКаў і АВКаў і разглядалі скаргі супраць прынятых УВКрашэнняў. Тэхнічныя пытанні, звязаныя з выбарамі, вырашаліся эфектыўна і згодна з вызначанымі законам тэрмінамі. Былі арганізаваныя трэнінгі для чальцоў АВК і УВК, а таксама розныя адукацыйныя мерапрыемствы для выбаршчыкаў. Жанчыны складалі значную частку выбарчай адміністрацыі: 71 адсотак чальцоў УВК, 57 адсоткаў – АВК і 39 адсоткаў – ТВК.¹⁴ Чатыры з 12 чальцоў ЦВК з'яўляюцца жанчынамі, у тым ліку старшыня.

ЦВК з'яўляецца пастаянна дзеючым выбарчым органам з пяцігадовым мандатам. Шэсць чальцоў ЦВК прызначаюцца прэзідэнтам і шэсць – Саветам Рэспублікі. Гэта ставіць пад сумнеў аўтаномнасць выбарчай адміністрацыі, бо на практыцы яна ўсталёўвае панаванне ў выбарчай адміністрацыі праўрадавых сіл, якія маюць вырашальную большасць ва ўсіх камісіях¹⁵. У выніку гэтага, прадстаўнікі апазіцыі і грамадзянскай супольнасці выказалі адсутнасць ўпэўненасці ў неперадузятасці выбарчых камісій.

Механізм фармавання ЦВК варта перагледзець, каб забяспечыць дастатковыя гарантыі яе незалежнасці і неперадузятасці, і ўмацаваць грамадскі давер да выбарчай адміністрацыі.

Ад моманту абвешчання выбараў, ЦВК прыняла 18 пастанаў, якія былі апублікаваныя на яе вэб-сайце. ЦВК правяла чатыры публічныя паседжанні, адкрытыя для назіральнікаў і прадстаўнікоў сродкаў масавай інфармацыі. Рашэнні ў асноўным былі прынятыя адзінагалосна і без грунтоўных абмеркаванняў. Увесь аб'ём працы быў фактычна падзелены паміж супрацоўнікамі ЦВК і двума чальцамі ЦВК, у той час як астатнія чальцы не былі цалкам уцягнутыя ў працу.

¹³ Пункт 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года прадугледжвае, што краіны-ўдзельніцы “павінны паважаць права асобных асобаў і груп асобаў ствараць ва ўмовах поўнай свабоды свае палітычныя партыі і іншыя арганізацыі, а таксама забяспечваць такім палітычным партыям і арганізацыям неабходныя правыя гарантыі, якія дазвалялі б ім канкураваць адна з адной на падставе роўнасці перад законам і органамі ўлады”. Глядзіце таксама пункт 27 Заўвагі агульнага парадку № 25 Камітэта Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па правах чалавека (КПЧ) 1996 года да Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах (МПГПП) 1996 года.

¹⁴ У 65 адсоткаў выбарчых участкаў, на якіх ММНВ ажыццяўляла назіранне, старшыняй участкавай выбарчай камісіі была жанчына.

¹⁵ Глядзіце таксама пункт 20 Заўвагі агульнага парадку № 25 КПЧ да МПГПП. Гл. таксама [Сумеснае меркаванне БДПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі па выбраному заканадаўству Рэспубліцы Беларусь 2006 года](#)

Старшыня ЦВК зрабіла некалькі перадузятых заяў, якія скампраментавалі вобраз неперадузятасці выбарчай адміністрацыі.¹⁶

Камісіі больш нізкага ўзроўня – часовыя органы, якія прызначаюцца для кожных выбараў асобна. Чальцы ТВК, АВК і УВК вылучаюцца палітычнымі партыямі, грамадскімі арганізацыямі, працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі з мінімальнай колькасцю ў дзесяць выбаршчыкаў. Згодна з законам, дзяржаўныя служачыя могуць складаць не больш за адну траціну членаў камісіі, а не менш за адну траціну членаў ТВК і УВК павінна быць вылучана палітычнымі партыямі і грамадскімі аб’яднаннямі, прычым ад кожнага вылучаючага суб’екта можа быць толькі адзін чалец у камісіі. Нягледзячы на тое, што формула складу палітычнай партыі *de jure* дазваляе палітычным партыям і іншым вылучаць чальцоў, гэта не гарантуе іх прызначэнне і, як вынік, плюралістычны склад камісій.¹⁷

Больш за тое, ЦВК вызначыла “прафесійныя і палітычныя якасці” вылучэнца ў якасці крытэраў для ўдзелу ў выбарчай камісіі нізкага ўзроўню. Гэтае паняцце было прадметам разнастайнай інтэрпрэтацыі мясцовымі ўладамі, якія заяўлялі, што прыярытэтам для адбору ў камісіі з’яўляліся заслугі асобы, а не дасягненне шырокай палітычнай рэпрэзентатыўнасці. Толькі невялікая колькасць чальцоў камісіяў была вылучаная органамі апазіцыі.¹⁸ Большасць членаў УВК былі супрацоўнікамі з адной установы, часта іх кіраўнік выступаў у якасці старшыні УВК. Нягледзячы на тое, што гэта не супярэчыць закону, такія ўсталяваныя іерархічныя адносіны могуць паставіць пад пагрозу незалежнасць членаў УВК. Палітычныя партыі могуць вылучаць чальцоў АВК з правам дарадчага голасу; тым не менш, большасць партый праінфармавалі МНВ БДПЧ/АБСЕ, што яны не бачаць ніякай каштоўнасці ў вылучэнні такіх чальцоў.¹⁹

Дзеля павышэння плюралістычнага прадстаўніцтва ў выбарчых камісіях і каб спрыяць умацаванню даверу да выбарчай адміністрацыі, варта разглядаць магчыасць забеспячэння ўключэння чальцоў камісіі, прызначаных усімі канкуруючымі бакамі. Дзеля павышэння незалежнасці членаў выбарчай камісіі, камісіям не павінны ўзнаўляць існуючыя іерархічныя адносіны ў дзяржаўных установах.

АВКі правялі незначную колькасць публічных паседжанняў, і іх праца ў значнай ступені выконвалася мясцовымі выканаўчымі ўладамі.²⁰ Падзел паміж выканаўчымі і выбарчымі органамі быў размыты, і часта такі падзел успрымаўся грамадствам як неіснуючы. Службовыя асобы альбо працаўнікі мясцовых уладаў часта з’яўляліся чальцамі АВК, у тым ліку займалі ў

¹⁶ Напрыклад, Старшыня ЦВК у сваім інтэрв’ю тэлеканалу “Сталічнае Тэлебачанне”(СТВ) 18 жніўня 2016 г. адзначыла: “...таму што нашыя палітычныя партыі імкнуцца да ўлады, асабліва апазіцыйныя. І яны прымуць каго заўгодна. Для іх няважна, ці ў гэтай асобы добрая рэпутацыя. Самае галоўнае – штыкі (людзі). Такім чынам, сярод штыкоў сустракаюцца вельмі дзіўныя людзі, незвычайныя. Не заўсёды адэкватныя”. Старшыню ЦВК таксама працавала агенцтва “Інтэрфакс” 15 жніўня 2016 г., калі яна сказала, што “апазіцыя рыхтуецца да паразы; таму ім трэба дыскрэдытаваць выбарчую сістэму”.

¹⁷ Сумеснае меркаванне БДПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі ад 2010 г. назвала гэта “вялікім недахопам у заканадаўстве”.

¹⁸ Апазіцыйныя кандыдаты склалі менш за 0,1 адсотка ад агульнай колькасці 65 856 чальцоў УВК. Чальцы УВК ўключалі толькі 53 (10,4 адсотка) з 514 намінантаў ад 4 апазіцыйных партый: Беларускага народнага фронту (БНФ), Партыі левых “Справядлівы свет”, Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі (БСДП) “Грамада” і Аб’яднанай грамадзянскай партыі (АГП). З іншана боку, былі прызначаныя 3 356 (96,9 працэнтаў) з 3 463 кандыдатаў ад астатніх 5 палітычных партый і 24 082 (94,2 працэнтаў) з 25 546 намінантаў ад 5 грамадскіх аб’яднанняў, якія субсідуюцца дзяржавай.

¹⁹ Члены АВК з правам дарадчага голасу не маюць права голасу, але могуць прысутнічаць на паседжаннях АВК, рабіць прапановы, задаваць пытанні і правяраць дакументы АВК.

²⁰ Згодна з законам, мясцовыя органы выканаўчай улады прызначаюцца прэзідэнтам і падпарадкоўваюцца прэзідэнту.

іх кіруючыя пасады.²¹ Амаль усе АВКі знаходзіліся ў памяшканнях мясцовых уладаў. У некалькіх выпадках трэнінгі для АВК і УВК праводзіліся з удзелам высокапастаўленых прадстаўнікоў мясцовых выканаўчых уладаў, якія таксама з'яўляліся чальцамі АВК.²² Такая практыка выклікала далейшую занепакоенасць адносна незалежнасці выбарчай адміністрацыі ад выканаўчай улады.

У мэтах забеспячэння перадузятасці выбарчых органаў і павышэння грамадскага даверу, мясцовыя выканаўчыя службовыя асобы не павінны мець магчымасці адначасова ўваходзіць у склад выбарчых камісій або ўмешвацца ў іх дзейнасць.

VI. РЭГІСТРАЦЫЯ ВЫБАРШЧЫКАЎ

Грамадзяне, дасягнуўшыя да дня альбо ў дзень выбараў 18 год, маюць права прагаласаваць на ўчастку па месцы іх жыхарства. Выбарчым кодэксам вызначана, што ў галасаванні не прымаюць удзел грамадзяне, прызнаныя судом па законе абмежаванымі ў праве або дзяздольнасці, што супярэчыць мэце і сутнасці Канвенцыі ААН аб правах інвалідаў²³. Асобы, якія ўтрымліваюцца ў месцах пазбаўлення волі, не дапускаюцца да галасавання, незалежна ад цяжкасці зробленага злачынства і тэрміна пакарання, што аспрэчвае прынцып прапарцыйнасці.²⁴ ЦВК гэта часткова вырашыла, прыняўшы пастанову, якая надала выбарчыя правы грамадзянам пад арыштам на тэрмін да трох месяцаў. Акрамя таго, асобы, якія знаходзяцца пад вартай або ў папярэднім зняволенні, не маюць права голасу, што парушае прынцып прэзумпцыі невінаватасці.²⁵

Усеагульнае адмаўленне выбарчых правоў грамадзянам, якія адбываюць пакаранне, незалежна ад цяжкасці здзейсненага злачынства, трэба перагледзець, каб забяспечыць суразмернасць абмежавання, якое накладаецца, і цяжкасці здзейсненага злачынства. Абмежаванне выбарчых правоў асоб, прызнаных псіхічна недзяздольнымі, павінна быць адмененае альбо разледжанае ў кожным індывідуальным выпадку. Уладам варта разгледзець пытанне аб ратыфікацыі Канвенцыі ААН аб правах інвалідаў.

Рэгістрацыя выбаршчыкаў з'яўляецца пасіўнай і кіруецца лакальна. Не існуе цэнтралізаванага рэестра выбаршчыкаў, што па сутнасці выключае магчымасць перакрываючай праверкі многіх рэгістрацый. Спісы выбаршчыкаў складаюцца і аднаўляюцца УВК на падставе дадзеных, атрыманых ад мясцовых уладаў. Спісы выбаршчыкаў не з'яўляюцца даступнымі для шырокай грамадскасці на падставе абароны персанальных дадзеных. Ад 26 жніўня спісы выбаршчыкаў былі даступныя на выбарчых участках, каб выбаршчыкі мелі магчымасць правесці сваю рэгістрацыю ў спісе і звярнуцца з запытам унесці змены. Выбаршчыкі могуць быць зарэгістраваныя перад і ў дзень выбараў шляхам прадстаўлення дзеснага пашпарту і

²¹ У 92 АВКі па меншай меры адну з трох ключавых пасадаў (старшыня, намеснік старшыні, сакратар) займаў прадстаўнік мясцовай ўлады.

²² Напрыклад, у Гомелі і Мінску. Навучанне для АВК 91, 92 і 93 праводзіў высокапастаўлены чыноўнік раённай адміністрацыі Заводскага раёна г. Мінска, які не быў чальцом АВК.

²³ Артыкул 29 Канвенцыі ААН 2006 года аб правах інвалідаў (КПІ) патрабуе, каб дзяржавы “гарантавалі інвалідам палітычныя правы і магчымасць карыстацца імі нароўні з іншымі”. Беларусь падпісала КПІ 28 верасня 2015 года, але не ратыфікавала яе. Пункт 13.2 Венскага дакумента АБСЕ 1989 года абавязвае дзяржавы-ўдзельніцы “разгледзець пытанне аб далучэнні да ... адпаведных міжнародных інструментаў”.

²⁴ Згодна з пунктам 7.3 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, краіны-ўдзельніцы “гарантуюць дарослым грамадзянам усеагульнае і роўнае выбарчае права”, а паводле пункта 24, абмежаванне правоў і свабоды павінна быць “строга суразмерна прызначэнню гэтага закона”. Гл. Таксама пункт 14 Заўваг агульнага парадку 25, прынятых Камітэтам па правах чалавека і Частку I.1.1.1.d.iii Кодэкса добрых практык у выбарчых пытаннях Венецыянская камісія Рады Еўропы 2002 г. (Кодэкс добрасумленнай практыкі).

²⁵ Пункт 5.19 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 сцвярджае: “Усе лічацца невінаватымі, пакуль вінаватасць не даказаная ў адпаведнасці з законам”.

доказу рэгістрацыі ,без пастановы суда, што не забяспечвае абароны супраць множнай рэгістрацыі і галасавання.²⁶ ЦВК аб'явіла лічбу зарэгістраваных выбаршчыкаў агульнай колькасцю ў 6 990 696 чалавек па ўсёй краіне, у тым ліку 4 403 па-за межамі Беларусі.

Варта разгледзець пытанне аб распрацоўцы цэнтралізаванага, кампутарызаванага і агульнадаступнага рэестра выбаршчыкаў у адпаведнасці з правіламі абароны дадзеных. Варта ўвесці законны тэрмін рэгістрацыі выбаршчыкаў да дня выбараў, калі дадатковыя запісы дазваляюцца толькі ў адпаведнасці з пэўнымі юрыдычнымі патрабаваннямі, якія з'яўляюцца прадметам судовага кантролю.

VII. РЭГІСТРАЦЫЯ КАНДЫДАТАЎ

Выбаршчыкі, не маладзейшыя за 21 год на момант выбараў, і якія пастаянна пражываюць на тэрыторыі Беларусі, могуць быць кандыдатамі ў выбарах. Асобы з непагашанай судзімасцю не могуць удзельнічаць у якасці кандыдатаў, што з'яўляецца несуразмерным абмежаваннем выбарчых правоў.²⁷ Кандыдат можа быць вылучаны палітычнай партыяй, працоўным калектывам, ініцыятыўнай групай з дзесяці выбаршчыкаў пры ўмове збору мінімум 1 000 подпісаў у падтрымку, альбо з дапамогай больш за аднаго з вышэйназваных спосабаў.

У мэтах забеспячэння выбарчых правоў, варта перагледзець абмежаванні права на ўдзел у якасці кандыдата для фізічных асоб з нязнятай судзімасцю. Такія абмежаванні варта ўжываць толькі для самых сур'ёзных злачынстваў.

З 630 вылучаных кандыдатаў было зарэгістравана 525, і 484 у выніку балатаваліся, прычым ні адзін з кандыдатаў не ўдзельнічаў на безальтэрнатыўнай аснове.²⁸ Гэта ўявіла сабой павелічэнне колькасці зарэгістраваных кандыдатаў, у тым ліку і ад апазіцыі. З усіх кандыдатаў, якія удзельнічалі ў гэтых выбарах, 308 былі вылучаныя 9 палітычнымі партыямі.²⁹ Большасць кандыдатаў, вылучаных ад працоўных калектываў і ініцыятыўных груп, з'яўляліся сябрамі грамадскага аб'яднання “Белая Русь”.³⁰ Са 129 зарэгістраваных жанчын-кандыдатаў 114 прынялі ўдзел у выбарах. Не існуе спецыяльных мер па павелічэнню ўдзелу жанчын, а вылучаючыя органы не маюць абавязку вылучаць жанчын-кандыдатаў.

Прававыя палажэнні, якія тычацца рэгістрацыі кандыдатаў, у прыватнасці, у дачыненні да фінансавай справаздачнасці і збора подпісаў у падтрымку, дазвалялі прымяняць выбарчыя

²⁶ Частка I.1.1.2 iv Кодэкса добрасумленнай практыкі рэкамендуе: “Павінна дзейнічаць адміністрацыйная працэдура - пры ўмове судовага кантролю - ці судовая працэдура, якая дазваляе выбаршчыкам, якіх не месціць спіс выбаршчыкаў, уключаць свае імёны... У любым выпадку рэгістрацыя выбаршчыкаў у день выбараў на выбарчым участку не павінна быць дазволена”.

²⁷ Частка I.1.d Кодэкса добрасумленнай практыкі рэкамендуе, што “пазбаўленне права ўдзельнічаць у выбарах павінна асновывацца на асуджэнні ў сур'ёзным правапарушэнні”. Глядзіце таксама пункт 15 Заўвагі агульнага парадку № 25 да МПГПП і пункт 24 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.

²⁸ З 522 зарэгістраваных кандыдатаў 308 было вылучана палітычнымі партыямі, 31 – працоўнымі калектывамі і 80 – ініцыятыўнымі групамі. Восемдзят дзевяць кандыдатаў былі вылучаныя і ініцыятыўнымі групамі, і працоўнымі калектывамі, 21 – ініцыятыўнымі групамі, і палітычнымі партыямі, а 12 – усімі трыма спосабамі. 16 кандыдатаў знялі свае кандыдатуры перад рэгістрацыяй.

²⁹ У дадатак, кандыдаты, звязаныя з грамадскім аб'яднаннем “Рух “За Свабоду””, незарэгістраванай кампаніяй “Тавары праўду!” (ГП) і Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыяй (БХД) былі вылучаныя ініцыятыўнымі групамі, палітычнымі партыямі, альбо абодвума шляхамі.

³⁰ Восемдзят чатыры кандыдаты былі сябрамі грамадскага аб'яднання “Белая Русь”, якое заявіла, што падтрымала пятнаццаць дадатковых кандыдатаў. Шэраг кандыдатаў былі сябрамі Беларускага Рэспубліканскага Саюза Моладзі (БРСМ) і іншых грамадскіх аб'яднанняў, якія фінансуе дзяржава.

выканальныя і адвольныя рашэнні, што супярэчыла пунктам 7.5 і 24 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і іншым міжнародным стандартам і добрасумленнай практыцы.³¹

Агулам, 93-м вылучэнцам было адмоўлена ў рэгістрацыі, з якіх 38 вылучэнцаў не былі зарэгістраваныя з-за недакладнасцяў у сваіх фінансавых дэкларацыях, 34 – з-за несапраўдных альбо недастатковай колькасці сапраўдных подпісаў, 17 – з-за немагчымасці здаць неабходныя дакументы, 2 – з-за наяўнасці непагашанай судзімасці, 1 – з-за атрыманых папярэдджанняў і 1 – на падставе нязгоднасці з патрабаваннем аб пастаянным пражыванні. АВК і суды адмянілі 4 з 34 абскарджаных адмоваў у рэгістрацыі. Пазней, аднаму кандыдату адмянілі рэгістрацыю з-за не ўзятага водпуску падчас кампаніі, а 40 зарэгістраваных кандыдатаў знялі свае кандыдатуры.³² АВКі адказваюць за рэгістрацыю кандыдатаў і валодаюць шырокімі паўнамоцтвамі ў гэтым працэсе, што выклікае занепакоеннасць з нагоды непаслядоўнага прымянення закона і няроўнага абыходжання з кандыдатамі.³³ АВКі вельмі часта ўжывалі занадта абмяжоўваючую інтэрпрэтацыю закона і фармалісцкі падыход пры адмове ў рэгістрацыі.³⁴ У дадатак, АВКі не дазвалялі вылучэнцам выправіць недахопы ў сваіх заяўках, ключна з дэкларацыямі аб маёмасці і даходах, як гэта прадугледжана законам.³⁵

У мэтах павышэння адкрытасці і празрыстасці, Выбарчы кодэкс павінен забяспечыць дакладныя і мэтазгодныя крытэры і механізмы рэгістрацыі кандыдатаў. Нязначныя недакладнасці ў фінансавых дэкларацыях кандыдатаў не павінны прыводзіць да аўтаматычнай адмовы і кандыдатам трэба даваць магчымасць выправіць нязначныя або тэхнічныя памылкі ў сваіх заяўках.

Патэнцыйны кандыдат павінен прадставіць не менш за 1 000 подпісаў у сваю падтрымку, што перавышае адзін працэнт ад агульнай колькасці зарэгістраваных выбаршчыкаў у раёне, насуперак міжнароднай практыцы.³⁶ Правілы па праверцы подпісаў нясныя, і дазваляюць АВКам прымаць адвольныя рашэнні, якія не могуць быць абскарджаныя.³⁷ АВКі павінны былі

³¹ Параграф 7.5 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года прадугледжвае, што дзяржавы-ўдзельніцы “паважаюць права грамадзян намагацца палітычных ці грамадскіх пасадаў у індывідуальным парадку альбо ў якасці прадстаўнікоў палітычных партый і арганізацый без дыскрымінацыі”. Частка I.1.1.1.d.iii Кодэкса добрасумленнай практыкі рэкамендуе, каб прыцып прапарцыянасці захоўваўся, калі асоба пазбаўляецца права быць абранай.

³² Кандыдат ад ЛДП у АВК 86 быў пазбаўлены рэгістрацыі з-за таго, што не сышоў у адпачынак.

³³ Згодна з Артыкулам 68.1 Выбарчага кодэксу, падставы для абавязковай адмовы ў рэгістрацыі ў кандыдаты ўключаюць: непагашаная судзімасць; недахоп дакументаў, неабходных для рэгістрацыі; ужыванне замежнага фінансавання і недастатковай колькасці сапраўдных сабраных подпісаў. Падставы для неабавязковай адмовы ў рэгістрацыі ў кандыдаты ўключаюць у сябе: недакладныя дэкларацыі аб даходах і маёмасці; злоўжыванне службовым становішчам у выбарчых мэтах; злоўжыванне адміністрацыйнымі рэсурсамі; узнагароджванне выбаршчыкаў і прымушэнне ў працэсе збору подпісаў, а таксама паўторныя папярэдджанні кандыдата альбо ініцыятыўнай групы.

³⁴ АВКі 15, 19, 55 і 96 адмовілі ў рэгістрацыі чатыром кандыдатам з нагоды таго, што яны не прадставілі ўсе свае дадатковыя дакументы адначасова. У двух выпадках дакументы былі пададзеныя ў двух асобных пачках. Іншым кандыдатам было адмоўлена з нагоды падачы незавераных дакументаў, хоць няма ніякага юрыдычнага патрабавання завярэння, наяўнасці граматычных памылак у заяўках, або таго, што яны не прадставілі копію статута партыі, якая іх вылучае.

³⁵ Артыкул 66 Кодэкса аб выбарах дазваляе кандыдатам уносіць папраўкі ў дэкларацыі даходаў і актываў, але АВКі не абавязаныя паведамляць кандыдатам аб недакладнасцях і не рабілі гэтага.

³⁶ Глядзіце Раздзел I.1.3.ii. Кодэкса добрасумленнай практыкі.

³⁷ АВКі правяраюць 20 працэнтаў з мінімальна неабходнай колькасці подпісаў (200 з 1 000). Калі больш за 30 подпісаў (15%) з’яўляюцца несапраўднымі, АВК правяраюць дадатковыя 150 (15 працэнтаў з 1 000). Калі агульная лічба несапраўдных подпісаў перавышае 53 (15% з 350 правяраных подпісаў), у рэгістрацыі адмаўляецца, нават калі патэнцыйны кандыдат мае больш за 1 000 подпісаў. Тры кандыдаты не былі зарэгістраваныя на падставах таго, што прадставілі 999 подпісаў, часта подпісы былі прызнаныя несапраўднымі, паколькі дата была прастаўлена іншым почыркам, назвы раёнаў або першыя імёны былі напісаныя не ў поўным аб’ёме ці не ва ўсіх выпадках.

правяршыць толькі частку атрыманых у падтрымку подпісаў.³⁸ Грамадзянскія назіральнікі пайнфармавалі МНВ БДПЧ/АБСЕ, што ім не дазволілі назіраць большую частку аспектаў рэгістрацыі кандыдатаў, у тым ліку праверку подпісаў і фінансавых дэкларацый, памяншаючы такім чынам упэўненасць удзельнікаў выбарчага працэсу ў яго асноўных аспектах. Некаторыя патэнцыйныя кандыдаты атрымалі папярэджванні за распаўсюд матэрыялаў і іншыя віды дзейнасці падчас збору подпісаў, што ў адным выпадку прывяло да адмовы ў рэгістрацыі.³⁹ Шэраг суразмоўцаў пайнфармавалі МНВ БДПЧ/АБСЕ, што грамадскія аб'яднанні, якія субсідуюцца дзяржавай, прымалі ўдзел у зборы подпісаў для некаторых кандыдатаў, і што подпісы таксама збіраліся на дзяржаўных прадпрыемствах і ў дзяржаўных установах.⁴⁰

Варта разгледзець пытанне аб памяншэнні неабходнай колькасці подпісаў у падтрымку для рэгістрацыі, увядзенні дакладных і абгрунтаваных крытэрыяў праверкі, а таксама запэўніванні роўных умоў для збору подпісаў. Варта было б таксама разгледзець пытанне аб уводзінах альтэрнатыўнага патрабавання, напрыклад, прымальнага фінансавага дэпазіту, які вяртаецца, калі кандыдат атрымлівае пэўную колькасць галасоў.

VIII. ВЫБАРЧАЯ КАМПАНИЯ

Кампанія распачалася пасля рэгістрацыі кандыдатаў, якая завяршылася 11 жніўня, і скончылася апоўначы 10 верасня. Яна праходзіла ў вельмі рэгуляваным асяроддзі, з наяўнасцю абмежаванняў на асноўныя свабоды асацыяцыяў, выказванняў і сходаў, што звужала публічны прастор і негатыўна адбілася на асяроддзі кампаніі. У той час, як кандыдаты і іх давераныя асобы маглі праводзіць публічныя сходы пасля інфармавання мясцовых уладаў адпаведнага ўзроўню, якія таксама вызначаюць месцы для правядзення выбарчых мерапрыемстваў, іншым удзельнікам выбарчага працэсу патрабаваўся дазвол, как арганізаваць мерапрыемствы.⁴¹ Мясцовыя ўлады таксама вызначалі месцы для правядзення выбарчых мерапрыемстваў і размяшчэння матэрыялаў выбарчай кампаніі.⁴² Варта адзначыць, што станоўчым момантам было выкананне шматлікімі мясцовымі ўладамі інструкцый ЦВК, якія датычылі больш спрыяльнага размеркавання публічных пляцовак. Аднак, некаторыя кандыдаты паскардзіліся МНВ БДПЧ/АБСЕ, што іх супернікі загадзя браніравалі пляцоўкі на працяглыя перыяды часу, а некаторыя вызначаныя пляцоўкі былі непадыходзячымі для мэтай перадвыбарчай агітацыі.⁴³

Дзеля запэўнівання права на свабоду мірных сходаў працэдуру інфармавання пра арганізацыю мерапрыемстваў трэба ўжываць аднолькава да ўсіх зацікаўленых бакоў і пашырыць яе такім чынам, каб яна ўключала дзейнасці і да і пасля выбараў.

АВКі складаюць дадзеныя і публікуюць інфармацыйныя плакаты аб кандыдатах, якія

³⁸ Частка I.1.1.3 ів Кодэкса добрасумленнай практыкі сведчыць, што працэс праверкі подпісаў павінен кіравацца яснымі правіламі, ахопліваць усе подпісы і, як толькі ўстаноўлена, што неабходная колькасць подпісаў была сабраная, астатнія подпісы не павінны правярацца. Гл. таксама [Ацэнка Еўрапейскага суда па правах чалавека Таіраў супраць Азербайджана, канчатковая ацэнка 11/09/2015](#).

³⁹ Напрыклад, адзін з кандыдатаў па акрузе № 101 атрымаў два папярэджванні, адно за правядзенне канцэрта, а другое – за распаўсюд візітовак і газет падчас збору подпісаў.

⁴⁰ Аб гэтым паведамлялася ў Бабруйску, Брэсце, Дзяржынску, Гарадку, Гомеле, Крычаве, Магілёве, Мазыры, Мінску, Полацку, Сеніцы, Шклове, Слуцку, Віцебску.

⁴¹ Пункт 9.2 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года прадугледжвае, што “кожны чалавек мае права на мірныя сходы і дэманстрацыі ... любыя абмежаванні павінны быць прадпісаныя законам і адпавядаць міжнародным стандартам”. Артыкул 21 МПГПП гарантуе права на свабоду мірных сходаў без неабгрунтаваных абмежаванняў.

⁴² У дадатак, кандыдаты могуць выкарыстоўваць асабістыя сродкі для арэнды памяшканняў, але такія выпадкі былі адзінаквыя.

⁴³ Першае было адзначана ў Мінску і Оршы, апошняе – у Віцебску і Оршы.

распаўсюджваюцца сярод выбаршчыкаў і размяшчаюцца ўнутры выбарчых участкаў і на вызначаных пляцоўках. Некалькі кандыдатаў крытыкавалі практыку стандартызацыі бюграфічных звестак без магчымасці іх рэдагавання самімі кандыдатамі.⁴⁴ Упершыню інфармацыя аб судзімасцях была ўключана ў агульныя інфармацыйныя плакаты, што патэнцыйна стыгматызавала кандыдатаў. Шэраг друкарняў адмовіліся друкаваць матэрыялы, замоўленыя кандыдатамі, альбо затрымалі друкаванне, чакаючы спецыяльнага дазволу з АВК.⁴⁵

Дзеля запэўнівання эфектыўнага ажыццяўлення права на свабоду выказванняў і каб даць выбаршчыкам магчымасць зрабіць абгрунтаваны выбар, усе кандыдаты павінны магчы свабодна распрацоўваць свае паведамленні для выбаршчыкаў у рамках закона. Звесткі аб кандыдатах або іх праграмы не павінны быць прадметам разгляду выбарчымі камісіямі або любым іншым органам.

Назіральнікі МНВ БДПЧ/АБСЕ адзначылі распаўсюджаныя выпадкі выкарыстоўвання адміністрацыйных рэсурсаў, вынікам чаго былі няроўныя магчымасці для кандыдатаў. Кандыдаты, вылучаныя працоўнымі калектывамі, карысталіся прывілеяваным доступам да дзяржаўных прадпрыемстваў і устаноў для арганізацыі мерапрыемстваў, якія ў некаторых выпадках наведваліся іх працаўнікамі пад прымусам.⁴⁶ Прадстаўнікі і чальцы грамадскіх аб'яднанняў, якія фінансуюцца дзяржавай, актыўна вялі агітацыйную дзейнасць за некаторых кандыдатаў.⁴⁷ Многія чальцы АВК і УВК выконвалі ролю пасярэднікаў на агітацыйных мерапрыемствах, дзе яны паказвалі перадузятае стаўленне да некаторых кандыдатаў падчас такіх сустрэч.⁴⁸ Некаторыя чальцы парламента, якія балатаваліся паўторна, выкарыстоўвалі вэб-сайт парламента з мэтай агітацыі. Такія выпадкі супярэчаць Артыкулу 73 Выбарчага кодэксу і параграфу 5.4 і 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.⁴⁹

Улады павінны запэўніць выразны падзел паміж дзяржавай і кандыдатамі, а таксама гарантаваць роўнае стаўленне ўдзельнікаў перад законам. Агітацыя павінна адбывацца без злоўжывання службовым становішчам, ціску да ўдзелу на супрацоўнікаў або падтрымкі з боку дзяржаўных прадпрыемстваў або фінансаваных дзяржавай аб'яднанняў.

Кампаніі некаторых кандыдатаў сутыкаліся з перашкодамі, што выклікала занепакоенасць адносна здольнасці выбаршчыкаў аддаваць свае галасы “без страху пакарання”, як гэта прадугледжана параграфам 7.7 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.⁵⁰ Некаторыя суразмоўцы МНВ БДПЧ/АБСЕ адзначылі, што нядаўні арышт і пераследванне падазраванага ва

⁴⁴ Кандыдат з Оршы, лідар Беларускай партыі левых “Справядлівы свет”, склаў у АВК скаргу аб выдаленні частак яго бюграфіі з інфармацыйнага плакату АВК. Пра падобныя сітуацыі была атрыманая інфармацыя з Гомеля, Гродна, Магілёва, Мазыра, Мінска, Пінска і Віцебска.

⁴⁵ Адзначана ў Мінску і Магілёве.

⁴⁶ Назіралася ў Бабруйску, Баранавічах, Брэсце, Гомелі, Мазыры, Магілёве, Мінску, Оршы, Пінску і Слуцку.

⁴⁷ Назіралася ў Баранавічах, Брэсце, Гомелі, Гродне, Мазыры, Мінску і Віцебску.

⁴⁸ Назіралася а з Бабруйска, Баранавічаў, Магілёва, Мазыра, Мінска і Віцебска.

⁴⁹ Параграф 5.4 прадугледжвае “выразны падзел паміж дзяржавай і палітычнымі партыямі, у прыватнасці, палітычныя партыі павінны не злівацца з дзяржавай”. Параграф 7.6 абавязвае дзяржавы-чальцы павінны “паважаць права асобаў і групаў засноўваць, у поўнай свабодзе, свае палітычныя партыі альбо іншыя палітычныя аб'яднанні, і надаваць палітычным партыям і арганізацыям неабходныя юрыдычныя гарантыі, якія дазвалялі б ім супернічаць адна з адной на падставе роўнасці перад законам і ўладамі”. Глядзіце таксама [Сумесныя Рэкамендацыі ЮДПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі па прадухіленні і рэагаванні на злоўжыванні адміністрацыйным рэсурсам падчас выбарчых працэсаў ад 2016 года](#).

⁵⁰ Пункт 7.7 абавязвае дзяржавы-ўдзельніцы “забяспечваць, каб закон і дзяржаўная палітыка дапускалі правядзенне палітычных кампаній у атмасферы справядлівасці і свабоды, у якой ніякія адміністрацыйныя дзеянні, гвалт ці запужванне не стрымлівалі б партыі і кандыдатаў ад вольнага выяўлення сваіх поглядаў і азначэнняў, а таксама не перашкаджалі б выбаршчыкам знаёміцца з імі і абмяркоўваць іх альбо галасаваць свабодна, не баючыся пакарання”.

ўдзеле ў паслявыбарчых пратэстах у снежні 2010 г., а таксама здыманне працэсу збору подпісаў і агітацыйных мерапрыемстваў на камеры, што таксама было заўважана МНВ БДПЧ/АБСЕ, служаць таму, каб запусаць кандыдатаў і выбаршчыкаў.⁵¹ Шэраг кандыдатаў і іх прыхільнікаў атрымалі адміністрацыйных штрафаў і папярэджванняў і за удзел у насенкцыяваных агітацыйных мерапрыемствах і неўключэнне неабходных дадзеных на агітацыйных матэрыялах.⁵² 12 верасня некалькі актывістаў былі затрыманыя на шляху да паслявыбарчай акцыі пратэсту ў Мінску.

Улады павінны забяспечыць, каб кандыдаты і выбаршчыкі маглі ажыццяўляць сваё права на сход і выказванне або атрымоўванне інфармацыі, не асцерагаючыся пакарання, адміністрацыйных дзеянняў або запалохвання.

Нізкі ўзровень бачнасці перадвыбарчай кампаніі і відавочная незацікаўленасць грамадства ў выбарах выклікалі непакой адносна здольнасці выбаршчыкаў зрабіць свядомы выбар. Яўка выбаршчыкаў была прыкметна нізкай у многіх з 39 агітацыйных падзей, за якімі ажыццяўлялася назіранне, хоць вышэйшая наведвальнасць была адзначана ў большасці падзей тых кандыдатаў, якія былі членамі грамадскага аб'яднання “Белая Русь”. Шмат кандыдатаў не праводзілі перадвыбарчай агітацыі, што выклікала сумневы адносна іх сапраўднасці сярод некаторых суразмоўцаў МНВ БДПЧ/АБСЕ.⁵³ У выпадках назірання, метады агітацыі ўключалі арганізацыю пікетаў і невялікіх сустрэч з выбаршчыкамі, размяшчэнне плакатаў у вітрынах крамаў, а таксама раздаванне агітацыйных улёткаў падчас абыходу выбаршчыкаў па дамах. На працягу двух апошніх тыдняў перад днём выбараў з'явілася невялікая колькасць білбордаў. Публікацыя апытанняў грамадскай думкі забароненая на працягу пяці дзён перад днём выбараў.⁵⁴

Нягледзячы на тое, што закон дазваляе свабоднае і поўнааб'ёмнае абмеркаванне выбарчых праграм, Старшыня ЦВК перасцерагла кандыдатаў ад агітацыі на базе платформы адпаведнай палітычнай партыі, заклікаючы засяродзіцца на праблемах адпаведнай акругі.⁵⁵ Некаторыя кандыдаты выказалі адсутнасць упэўненасці ў сумленнасці выбарчага працэсу і адзначылі, што яны ўдзельнічаюць у першую чаргу дзеля таго, каб выкарыстаць магчымасць распаўсюдзіць свае погляды, якая адсутнічае па-за перыядам агітацыі. Партнёры па правацэнтрыйскай кааліцыі, прадстаўляючыя апазіцыйныя АГП, РЗС і незарэгістраваную БХД, апублікавалі заяву, падпісаную больш за 80 кандыдатамі і асуджающую працэс правядзення выбараў, абмежаваную ролю парламента і пастаяннае падаўленне свабоды сходаў, аб'яднанняў і выказванняў.⁵⁶ Некалькі кандыдатаў, якія выбылі, выказалі падобную заклапочанасць у якасці прычыны зняцця сваіх кандыдатур.

⁵¹ Аб гэтым паведамлялася ў Гомеле, Мінску, Пінску і Віцебску. У чэрвені яшчэ адзін меркаваны ўдзельнік пратэстаў, якія адбыліся ў снежні 2010 года, быў арыштаваны і абвінавачаны ў масавых беспарадках.

⁵² Напрыклад, кандыдат ад АГП у Мінску атрымаў агулам тры штрафыпадчас збірання подпісаў. У дадатак, тры іншыя кандыдаты былі абвінавачаныя ва ўдзеле ў несанкцыяваным мерапрыемстве падчас збору подпісаў. Абвінавачванні пазней былі знятыя, але расследаванне было зноў распачата за тыдзень перад выбарамі.

⁵³ Паведамлена з Брэста, Гомеля, Магілёва, Мінска, Пінска і Віцебска.

⁵⁴ Незалежная сацыялагічная ўстанова НІСЭПД, якая працавала ў Літве ад моманту пазбаўлення яе рэгістрацыі ў Беларусі ў 2005 г., спыніла ўсю сваю дзейнасць на пачатку жніўня 2016 г. пасля трансляцыі праграмы на канале “Беларусь – 1”, дзе сцвярджалася, што вынікі апытанняў былі сфабрыкаваныя.

⁵⁵ Гл. заяву Старшыні ЦВК на tut.by [ад 19 жніўня 2016 г.](#)

⁵⁶ Гл. [заяву кааліцыі правацэнтрыйстаў](#).

IX. ФІНАНСАВАННЕ КАМПАНІІ

Гэтыя парламенцкія выбары – першыя, якія не мелі наўпроставага дзяржаўнага фінансавання, даступнага кандыдатам, і некалькі суразмоўцаў МНВ БДПЧ/АБСЕ назвалі недахоп належнага фінансавання ў якасці сур’ёзнай перашкоды да здольнасці ажыццяўляць перадвыбарчую агітацыю.⁵⁷ Тым не менш, закон прадугледжвае ўскоснае дзяржаўнае фінансаванне кандыдатам на роўнай аснове ў форме бясплатнага доступу ў памяшканні для агітацыйных мерапрыемстваў, агітацыйных матэрыялаў і доступу да сродкаў масавай інфармацыі.

Кандыдаты маглі карыстацца сваімі асабістымі сродкамі альбо атрымоўваць прыватныя ахвяраванні на кампанію, у памеры да 105 BYN ад фізічнай асобы і да 210 BYN – ад юрыдычнай.⁵⁸ Агульная сума выдаткаў аднаго кандыдата не павінна перавышаць 21 000 BYN. Усе фінансавыя транзакцыі павінны былі праводзіцца праз прызначаная выбарчыя фонды. Патэнцыйным кандыдатам не дазволілі адкрываць фонды кампаніі загадзя, каб фінансаваць збор подпісаў і шукаць сродкі для кампаніі, што абмежавала іх агітацыйныя магчымасці. Прамое або ўскоснае фінансаванне кампаніі з замежных, ананімных, дзяржаўных крыніц і арганізацыямі з замежным фінансаваннем забаронена. АВКі маглі адмяніць рэгістрацыю кандыдата, які выдаткаваў больш за 20 працэнтаў ад ліміту альбо выкарыстоўваў фінансаванне па-за вызначаных выдаткаў на кампанію або ужываў замежныя сродкі ці матэрыяльную дапамогу. Нягледзячы на тое, што дабрачынным, рэлігійным і фінансаваным дзяржавай арганізацыям не дазваляецца ахвяраваць сродкі ў выбарчыя фонды, некалькі фінансаваных дзяржавай арганізацый удзельнічалі ў агітацыі за некаторых кандыдатаў.⁵⁹

Можна было б разгледзець магчымасць паўторнага ўвядзення прамога дзяржаўнага фінансавання кампаніі ў якасці сродку забяспечвання роўных умоў сярод кандыдатаў. Патэнцыйныя кандыдаты павінны мець магчымасць адкрываць выбарчыя фонды да рэгістрацыі, каб мець магчымасць фінансаваць дзейнасць, звязаную са зборам подпісаў, і прыцягваць дадатковыя сродкі для сваіх кампаній.

ТВКі, АВКі і фінансавыя інстытуты былі адказныя за катраляванне згоднасці з фінансавымі нормамі. Банкі павінны былі штотыдзень дасылаць справаздачы аб фінансавых транзакцыях у АВКі, але гэта інфармацыя не заўсёды публікавалася, як гэта прадугледжана законам. Большасць кандыдатаў перадалі свае першыя фінансавыя справаздачы за дзесяць дзён да выбараў, а другія – за пяць пасля выбараў, згодна з законам. Тым не менш, закон не патрабуе, каб гэтыя справаздачы публікаваліся або падлягалі аўдыту, што абмяжоўвае агульную празрыстасць і падсправаздачнасць фінансавання кампаніі і не адпавядае міжнародным абавязацельствам і добрасумленнай практыцы.⁶⁰

Дзеля павышэння празрыстасці кампаніі, фінансавыя справаздачы, у тым ліку ўсе дадзеныя аб даходах і выдатках, павінны своечасова публікавацца. Незалежны, неперадузяты прафесійны орган павінен праводзіць аўдыт фінансавых справаздачаў кампаніі паводле справядлівых і аб’ектыўных крытэраў.

⁵⁷ Гл. параграф 176 [Сумесных Кіруючых прынцыпаў БДПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі па рэгуляванні дзейнасці палітычных партый](#), звязаных з фінансаваннем грамадскай кампаніі, у якой адзначаецца патэнцыял дзяржаўнага фінансавання дзеля ўмацавання палітычнага плюралізму.

⁵⁸ 1 EUR каштуе прыблізна 2.18 Беларускіх рублёў (BYN).

⁵⁹ Паведамлена з Гомеля, Магілёва, Мінска, Пінска, Полацка і Слуцка.

⁶⁰ Артыкул 7.3 Канвенцыі ААН супраць карупцыі 2003 года абавязвае дзяржавы “разгледзець магчымасць прыняцця належных заканадаўчых і адміністрацыйных мер ... у мэтах павышэння празрыстасці фінансавання кандыдатур на выбарчыя дзяржаўныя пасады”. Глядзіце таксама параграф 201 Кіраўніцтва БДПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі па палітычных партыях.

Х. СРОДКІ МАСАВАЙ ІНФАРМАЦЫІ

А. Агляд

Каля 723 газет, 174 радыёстанцый, 100 тэлевізійных станцый, 9 інфармацыйных агенцтваў і шэраг анлайн-навінавых парталаў даступныя ў Беларусі.⁶¹ Тэлебачанне з’яўляецца асноўнай крыніцай інфармацыі і дзяржаўная Белтэлерадыёкампанія (БТРК) з’яўляецца найбуйнейшай медыя-кампаніяй, якая дамінуе сярод вяшчальных СМІ. Газеты распаўсюджваюцца праз дзяржаўныя сеткі, якія спрыяюць дзяржаўным друкаваным сродкам і паступова выключылі незалежныя друкаваныя сродкі з рынку. Прыватныя СМІ маюць абмежаванае значэнне і часта падпадаюць пад ціск з боку ўладаў.⁶² У адсутнасці незалежных вяшчальных СМІ анлайн-медыя павялічваюць сваю ролю ў якасці альтэрнатыўных рэсурсаў палітычнай інфармацыі і інфармацыі, якая датычыць выбараў.

Журналісты павінны мець акрэдытацыю Міністэрства замежных спраў, каб працаваць на замежных, і беларускія СМІ, працуючыя з-за мяжы, і не могуць працаваць адначасова на нацыянальныя і замежныя СМІ.⁶³ Фрылансеры не лічацца журналістамі і не могуць атрымаць акрэдытацыю. Калі яны працуюць з краіны, то атрымоўваюць штрафы і падпадаюць пад ціск і могуць быць абвінавачаныя ў нелегальнаму друкаванню і распаўсюджванню прадуктаў СМІ.⁶⁴ Прадстаўніца АБСЕ па свабодзе ў СМІ (ПССМІ) заклікала ўлады Беларусі спрыяць працы журналістаў, не перашкаджаць іх дзейнасці і не запужаць іх, а таксама спыніць прыняцце абмежавальных мер у адносінах да журналістаў-фрылансераў.⁶⁵

Акрэдытацыю журналістаў павінна быць перагледжаная ў рэчышчы паляпшэння ўмовы іх працы, а не дзейнічання ў якасці дазволу на працу. Фрылансеры і анлайн-журналісты павінны карыстацца тым жа статусам, што і іншыя журналісты, без дыскрымінацыі.

В. ПРАВАВАЯ БАЗА

Медыя-асяроддзе характарызуецца абмежавальнымі прававымі рамкамі, якія пагражаюць свабодзе выказванняў і прэсы. Канстытуцыя гарантуе свабоду слова, забараняе цензуру і ўстанаўлівае права на атрыманне, захоўванне і распаўсюд інфармацыі. Аднак, насуперак міжнародным стандартам і папярэднім рэкамендацыям БДПЧ/АБСЕ, Крымінальны кодэкс паранейшаму ўтрымоўвае палажэнні аб дэфамацыі, паклёпе і абразе, а таксама забараняе заклікаць да байкоту выбараў.⁶⁶ Сродкі масавай інфармацыі і Інтэрнэт-выданні могуць падпадаць пад санкцыі за публікацыю або трансляцыю заклікаў да байкоту выбараў, у тым ліку перадвыбарных праграмы кандыдатаў і выступаў з такім зместам. Пачынаючы з 2014 года,

⁶¹ Зарэгістравана па стане на жнівень 2016 года.

⁶² Адміністрацыйныя метады ўключаюць: выбарчыя падатковыя праверкі, грувацкія патрабаванні да ліцэнзавання і рэгістрацыі, адмовы ў рэгістрацыі, штрафы, абмежаваны доступ да анлайн-медыяў і папярэджванні. Гл. таксама [Даклад Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, 21 красавіка 2016 года.](#)

⁶³ Артыкул 35 Закона аб СМІ, Артыкул 5 Норм па акрэдытацыі замежных журналістаў у Беларусі.

⁶⁴ Артыкул 1 Закона аб СМІ вызначае журналіста як асобу, якая мае пастаянны кантракт з зарэгістраваным СМІ.

⁶⁵ Гл. заявы ПССМІ АБСЕ ад [22 снежня 2014 года](#), [3 студзеня 2015 года](#) і [27 студзеня 2016 года](#).

⁶⁶ Параграф 47 Заўвагі агульнага парадку № 34 2011 года да артыкулу 19 МПГПП сцвярджае, што “законы аб дыскрымінацыі трэба распрацоўваць з асцярожнасцю, каб гарантаваць, што яны не служаць на практыцы абмежаваннем свабоды выказвання ... Дзяржавы-ўдзельніцы павінны разгледзець пытанне аб дэкрміналізацыі дыскрымінацыі і, у любым выпадку, прымяненне крымінальнага закона павінна ўхваляцца толькі ў самых сур’ёзных выпадках і турэмнае зняволенне ніколі не з’яўляецца адпаведным пакараннем”.

інтэрнэт-СМІ маюць тых жа абавязкі і падпарадкоўваюцца тым жа абмежаванням, што і традыцыйныя сродкі масавай інфармацыі, за выключэннем патрабавання рэгістрацыі. Больш таго, Міністэрства інфармацыі мае шырокія дыскрэцыйныя паўнамоцтвы на абмежаванне доступу да вэб-сайтаў без пастановы суда. ПССМІ АБСЕ крытыкавала новыя правілы за падрыў свабоды слова ў Інтэрнэце.⁶⁷

Прававую базу для сродкаў масавай інфармацыі трэба рэфармаваць, каб запэўніць поўную абарону прынцыпу свабоды слова і друку, як для афлайн-, так і анлайн-СМІ. Дыфамация трэба дэкрыміналізаваць.

Дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі абавязаныя забяспечыць роўныя магчымасці ўсім кандыдатам ад моманту іх рэгістрацыі. Кандыдаты мелі права на атрыманне адной бясплатнай пяціхвіліннай прамовы на дзяржаўным радыё і дзяржаўным тэлебачанні з 15 жніўня па 2 верасня, і маглі удзельнічаць у тэлевізійных дэбатах з іншымі кандыдатамі з таго ж участку.⁶⁸ Яны таксама мелі права на публікацыю сваёй перадвыбарчай праграмы бясплатна ў агульнанацыянальных і рэгіянальных дзяржаўных газетах і маглі набыць час і плошчу ў традыцыйных і анлайнавых СМІ.

Назіральны савет па СМІ (НСС) быў створаны, каб кантраляваць асвятленне выбарчай кампаніі ў СМІ і разглядаць спрэчныя пытанні.⁶⁹ НСС узначальваўся першым намеснікам міністра інфармацыі, складаўся з сямі чальцоў, шэсць з якіх прадстаўляюць дзяржаўныя СМІ і адзін – упершыню – Беларускаю асацыяцыю журналістаў. НСС не праводзіць сістэматычны маніторынг сродкаў масавай інфармацыі і можа выдаць неабавязковыя рэкамендацыі да ЦВК і СМІ. Савет правёў тры паседжанні, якія мадэраваліся Старшынёй ЦВК, якая не з’яўляецца чальцом НСС. Былі разгледжаныя чатыры скаргі па пытаннях СМІ, якія датычыліся выбарчых праграмаў кандыдатаў. Дзве з іх былі адхіленыя, а па двом былі дадзеныя рэкамендацыі.⁷⁰ Склад НСС не запэўнівае ў неперадузятасці, а недахоп сістэматычнага маніторынгу СМІ не запэўнівае ў яго эфектыўнасці.

Варта было б разгледзець магчымасць забяспечыць больш збалансаваны склад Назіральнага савета шляхам уключэння прафесіяналаў з прыватных СМІ і дадатковых прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасці. Савет павінен быць упэўнена ў валодаць дастатковымі рэсурсамі для правядзення паслядоўнага маніторынгу асвятлення ў СМІ выбарчай кампаніі, каб больш эфектыўна выконваць сваю ролю.

С. ВЫНІКІ МАНІТОРЫНГУ СМІ

З 11 жніўня па 11 верасня МНВ БДПЧ/АБСЕ ажыццяўляла колькасны і якасны маніторынг асвятлення кампаніі, ахопліваючы 11 СМІ і 10 навісных анлайн-парталаў.⁷¹ У цэлым, манітараваныя дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі ажыццяўлялі вельмі абмежаванае асвятленне выбарчай кампаніі і не змаглі паспрыяць таму, каб выбаршчыкі зрабілі

⁶⁷ Гл. заяву ПССМІ АБСЕ ад [17 чэрвеня 2014 года](#).

⁶⁸ Пастанова ЦВК № 32 ад 28 чэрвеня 2016 года.

⁶⁹ Пастанова ЦВК № 33 ад 28 чэрвеня 2016 года.

⁷⁰ Абедзве рэкамендацыі былі накіраваныя галоўнаму рэдактару газеты “Гарадзенская праўда” за друкаванне матэрыялаў кампаніі перад рэгістрацыяй кандыдата.

⁷¹ Тэлеканалы “Беларусь 1”, “Беларусь 3”, “ОНТ ТВ”, “СТВ”; радыёканалы “Першы нацыянальны канал Беларускага радыё” і “Еўрарадыё” і газеты “Звязда”, “Народная Воля”, “Советская Белоруссия” (“СБ – Беларусь Сёння”), “Комсомольская правда в Белоруссии” і “БелГазета”. Анлайн СМІ: [news.tut.by](#), [belta.by](#), [charter97.org](#), [interfax.by](#), [nn.by](#), [euroradio.fm](#), [sputnik.by](#), [belaruspartisan.org](#), [svaboda.org](#), [naviny.by](#).

ўсвядомлены выбар, што супярэчыць міжнародным стандартам.⁷² Акрамя бясплатнага эфіра, асвятленне агітацыі кандыдатаў літаральна адсутнічала ў навінах і палітычных праграмах. Манітараваныя дзяржаўныя тэлевізійныя каналы прысвяцілі 82 працэнты сваіх навінаў асвятленню дзейнасці прэзідэнта і дзяржаўных службоўцаў, 17 працэнтаў – дзейнасці Старшыні ЦВК, у той час як усе кандыдаты агулам атрымалі 1 працэнт палітычнага эфіру ў прайм-тайм, да таго ж яны згадваліся толькі калектыўна, без спасылак да асобаў. Падобная тэндэнцыя была адзначаная на дзяржаўным канале “Радыё 1”. У сваю чаргу, манітараваныя прыватныя СМІ, у тым ліку асноўныя анлайн-медыі, транслявалі ўсебаковую і разнастайную інфармацыю пра дзейнасць кампаніі і ўдзельнікаў выбараў⁷³ Нягледзячы на тое, што гэта дазволена і ў прыватных і ў дзяржаўных СМІ, толькі некалькі кандыдатаў набылі платную палітычную рэкламу.

Дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі павінны забяспечыць неперадзятаяе і збалансаванае асвятленне ўсіх удзельнікаў у сваіх навінавых і палітычных праграмах і даваць выбаршчыкам дастаткова інфармацыі, каб яны маглі зрабіць абгрунтаваны выбар. Дзеля дасягнення гэтай мэты, кампетэнтныя ўлады маглі б распрацаваць стратэгічнае кіраўніцтва і правесці падрыхтоўку на час выбарчых перыядаў.

У агульнай складанасці 109 кандыдатаў не выкарыстала свой бясплатны эфірны час, а 257 не ўдзельнічала ў дэбатах, у той час як некаторым было адмоўлена ў эфіры.⁷⁴ Расклады эфірнага часу зваротаў і дэбатаў кандыдатаў былі абвешчаныя большасцю дзяржаўных вяршальных кампаній. Доступ кандыдатаў да інтэрнэт-СМІ не рэгулюецца законам. Па гэтай прычыне звароты кандыдатаў з эфірнага часу не вярталіся онлайн і не былі загружаныя на сайты дзяржаўных вяршальных кампаній.⁷⁵ 9 верасня міністр інфармацыі абвясціла аб тым, што будучы прымацца меры ў дачыненні да некаторых інтэрнэт-СМІ, якія “дэманстравалі дэструктыўныя паводзіны” падчас кампаніі. У дзень выбараў тры сайты былі недаступныя на працягу некалькіх гадзін.⁷⁶ Акрамя таго, два журналісты былі выключаныя з выбарчых участкаў падчас падліку галасоў.⁷⁷

XI. СКАРГІ І ЗВАРОТЫ

Выбарчы кодэкс не прадугледжвае яснай працэдуры складання скаргаў і зваротаў з адзінай іерархічнай структурай. З гэтай нагоды часта ўзнікала блытаніна паміж зацікаўленымі бакамі датычна таго, які орган разглядае скаргі, і некалькі скаргаў былі пададзеныя ў некампетэнтныя

⁷² Параграф 7.8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года заклікае дзяржавы-ўдзельніцы “забяспечыць адсутнасць любых юрыдычных або адміністрацыйных бар’ераў для бесперашкоднага доступу да сродкаў масавай інфармацыі на недыскрымінацыйнай аснове для ўсіх палітычных групавак і асобаў, якія жадаюць прыняць удзел у выбарчым працэсе”. Глядзіце таксама параграфы 16 і 20 Заўвагі агульнага парадку № 34 (2011) да артыкула 19 МПГПП. Гл. таксама [Рэкамендацыя № \(99\)15 Камітэта міністраў Савета Еўропы аб мерах, якія тычацца асвятлення сродкамі масавай інфармацыі выбарчай кампаніі і Доклады Спецыяльнага дакладчыка ААН па пытанні аб забеспячэнні і абароне права на свабоду меркаванняў і выказвання \(1999-2009\)](#).

⁷³ Менавіта, “Еурарадыё”, “Народная Воля”, “Комсомольская правда”, [tut.by](#), [naviny.by](#), [Interfax.by](#).

⁷⁴ Беларусь 3 адмовіла ў вяртанні двум кандытатам АГП. Акрамя таго, каля 15 друкаваных СМІ адмовіліся публікаваць або рэдагавалі перадвыбарчыя праграмы шэрагу кандыдатаў.

⁷⁵ У дадатак, 18 жніўня палітычны зварот кандыдата быў заблакаваны на [YouTube.com](#) пасля скаргі Белтэлерадыёкампаніі аб парушэнні аўтарскіх правоў.

⁷⁶ Менавіта, [udf.by](#), [Belaruspartisan.org](#) і [Charter97.org](#). Апошнія два – не зарэгістраваныя ў Беларусі.

⁷⁷ Менавіта, два журналісты “Нашай Нівы” і “Еўрарадыё”. Апошніму дазволілі зноў увайсці пасля звароту ў ЦВК.

органы.⁷⁸ Дзеянні і рашэнні выбарчых камісіяў могуць быць абскарджаныя ў камісіях больш высокага ўзроўню, а некаторыя іх віды – у судах.⁷⁹ Вярхоўны суд валодае юрысдыкцыяй ў дачыненні да рашэнняў ЦВК, у той час як абласныя суды валодаюць юрысдыкцыяй у дачыненні да рашэнняў, адпаведных ТВК. Неадпаведнасці ў спісах выбаршчыкаў і склад УВК падпадаюць пад сферу кампетэнцыі раённых і гарадскіх судаў. Не ўсе рашэнні і дзеянні могуць быць абскарджаныя, у тым ліку адносна аспектаў рэгістрацыі кандатаў і вынікаў выбараў, што зніжае эфектыўнасць сродкаў прававой абароны.

Варта разгледзець пытанне аб пераглядзе Выбарчага кодэксу, каб забяспечыць спецыяльны раздзел па скаргах і зваротах, што забяспечвала б сістэматычныя і простыя асновы ўсіх механізмаў прававой абароны ў адной іерархічнай і выразнай структуры. Папраўкі павінны запэўніць, каб усе дзеянні, бяздзейнасць і рашэнні выбарчых камісій маглі быць абскарджаныя ў судзе.

Скаргі падаюцца і разглядаюцца на працягу трох дзён. Скаргі, патрабуючыя дадатковай праверкі, разглядаюцца на працягу 10 дзён, у той час як скаргі, атрыманыя ў дзень выбараў, павінны быць разгледжаныя неадкладна. Трохдзённы тэрмін для падачы скаргаў быў, па сутнасці, скарачаны з-за абмежавальнага тлумачэння.⁸⁰ Па законе кандыдаты, давераныя асобы, выбаршчыкі, грамадскія аб'яднанні, палітычныя партыі і назіральнікі маюць права падаваць скаргі і звароты. Аднак, на практыцы, права падаваць скаргі абмежавана да тых асоб, чые асабістыя выбарчыя правы непасрэдна закранутыя. Напрыклад, толькі кандыдаты могуць запытаць пералік галасоў і прызнання несапраўднымі вынікаў выбараў у іх акрузе.⁸¹ Гэта пакідае іншыя зацікаўленыя бакі выбараў без магчымасці аспрэчваць абгрунтаванасць вынікаў і не адпавядае абавязацельствам АБСЕ і добрасумленнай практыцы.⁸²

Кожны выбаршчык, кандыдат і палітычная партыя павінна мець права падаць скаргу на кожны аспект выбарчага працэсу. Тэрміны падачы скаргаў павінны падыходзіць да тэмпу і кантэксту выбарчага працэсу, каб запэўніць права на эфектыўныя сродкі прававой абароны.

У перадвыбарчы перыяд у выбарчыя камісіі, мясцовыя ўлады і суды было накіравана 545 скаргаў, заяваў і зваротаў. Сярод іх, 38 скаргаў і 21 абскарджванне датычылі адмовы ў рэгістрацыі кандыдатаў; чатыры адмовы былі адхіленыя судом. Акрамя таго, 24 скаргі былі пададзеныя супраць адмоваў у прызначэнні вылучэнцаў у склад выбарчых камісій; усе яны былі адхіленыя без належнага разгляду.⁸³ Да таго ж, на дзеянні выбарчых камісій была пададзеная 191 скарга, 108 тычыліся парушэнняў у кампаніі, 32 – акрэдытацыі і дзейнасці назіральнікаў; большасць з іх былі адхіленыя альбо атрымала адмову.

⁷⁸ Напрыклад, у той час як запыт аб пераліку галасоў падаецца ў ТВК, запыт на прызнанне вынікаў несапраўднымі падаецца ў АВК. Што датычацца спісаў выбаршчыкаў, то існуе перакрыцце юрысдыкцыі паміж судамі і выбарчымі камісіямі.

⁷⁹ Упершыню, папярэджанні, якія выдаюцца кандыдатам, можна было аспрэчваць ў судзе.

⁸⁰ Па меншай меры шэсць скаргаў былі не прынятыя судамі і выбарчымі камісіямі на падставе таго, што трохдзённы тэрмін для абскарджвання набываў моц у дзень дня пастанова, нягледзячы на тое, што Артыкул 150 Грамадзянска-працэсуальнага кодэкса вызначае, што гэты тэрмін пачынаецца ў першы працоўны дзень пасля прыняцця пастанова.

⁸¹ Рашэнне ЦВК аб несапраўднасці вынікаў можа быць абскарджана ў Вярхоўным судзе, а рашэнне аб сапраўднасці вынікаў не можа быць аспрэчана.

⁸² Параграф 18.2 1991 Маскоўскага дакумента АБСЕ сцярджае, што “кожны чалавек павінен валодаць эфектыўнымі сродкамі прававой абароны ад адміністрацыйных рашэнняў дзеля гарантавання захавання асноўных правоў і запэўнівання прававой дабрачыннасці”. Пункт II.3.3.f Кодэкса добрасумленнай практыкі рэкамендуе каб “ўсе кандыдатам і ўсе выбаршчыкі, зарэгістраваныя ў адпаведнай акрузе, мелі права на апеяццю. Можна прызначыць мэтазгодны кворум для зваротаў выбаршчыкаў па выніках выбараў”.

⁸³ Суды ацэньвалі толькі, ці прытрымліваліся мясцовыя выканаўчыя ўлады працэсуальных правілаў па прызначэнню чальцоў у УВК. Яны не ацэньвалі выкананне крытэраў прызначэння.

Звароты і скаргі ў ЦВК не абмяркоўваліся падчас публічных паседжанняў і разглядаліся працаўнікамі ЦВК, што не забяспецыла празрыстасці і скампраментавала мандат ЦВК. ТВК і АВК не заўсёды разглядалі скаргі падчас публічных паседжанняў, у той час, як слуханні ў судах праходзілі адкрыта з фармальным выкананнем працэса. Тым не менш, у многіх выпадках разгляд скаргаў быў адзначаны фармалістычным ужываннем закону.⁸⁴ ЦВК карысталася шырокімі дыскрэцыйнымі паўнамоцтвамі па тлумачэнню закона – часам непаслядоўна.⁸⁵ ЦВК публікавала статыстыку па скаргах, але не па саміх рашэннях, што супярэчыла адпаведнай пастанове ЦВК.⁸⁶ Былі апублікаваныя некалькі рашэнняў ТВК і АВК па скаргах. Агулам, у цяперашнім механізме ўрэгулявання спрэчак адсутнічае празрыстасць і не запэўніваецца прававая абарона, што супярэчыць пункту 5.10 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 г. і Артыкулу 2.1 МПГПП.⁸⁷

Дзеля павышэння празрыстасці працэсу ўрэгулявання спрэчак разгляд скаргаў і зваротаў варта было б ажыццяўляць выбарчым камісіям і судам у прысутнасці зацікаўленых бакоў, а рашэнні публікаваць своєчасова. Усе судовыя працэсы павінны быць публічнымі.

ХІІ. ГАМАДЗЯНСКІЯ І МІЖНАРОДНЫЯ НАЗІРАЛЬНІКІ

Назіральнікі з ліку грамадзян могуць вылучацца палітычнымі партыямі, грамадскімі аб'яднаннямі, працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі. Кандыдаты не маюць права вылучаць назіральнікаў, але іх давераныя асобы могуць назіраць.⁸⁸ Прадстаўнікі міжнародных назіральных арганізацый не могуць быць акрэдытаваныя без папярэдняга запрашэння ўладаў.

Выбарчы кодэкс вызначае правы і абавязкі міжнародных і грамадзянскіх назіральнікаў, якія часта з'яўляюцца прадметам празмерна абмежавальнай інтэрпрэтацыі выбарчай адміністрацыяй, што супярэчыць пункту 8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і міжнароднай добрасумленнай практыцы.⁸⁹ У адрозненне ад міжнародных назіральнікаў, назіральнікі з ліку грамадзян маюць права назіраць толькі ў выбарчых камісіях, дзе яны акрэдытаваныя. Назіральнікам не дазваляецца назіраць за ўсімі відамі дзейнасці камісій і аглядаць спісы выбаршчыкаў, яны не маюць права атрымліваць засведчаныя копіі пратаколаў УВК і АВК.⁹⁰ Нядаўнія пастановы ЦВК надалі назіральнікам права атрымліваць інфармацыю аб спісах выбаршчыкаў і магчымасць знаходзіцца бліжэй да стала, дзе адбываецца падлік галасоў, а

⁸⁴ Напрыклад, Суд прызнаў непрымальнай па сутнасці скаргу, пададзеную намеснікам старшыні палітычнай партыі, а не стыршынёй.

⁸⁵ У адным выпадку (Ушакоў), ЦВК заявіла, што недакладныя біяграфічныя дадзеныя для сумесных інфармацыйных плакатаў не з'яўляюцца парушэннем, тады як у іншым выпадку (Кузьмін), ЦВК сцвярдзіла адваротнае.

⁸⁶ Пастанова ЦВК № 22 ад 8 чэрвеня 2016 года. Артыкул 14.1 МПГПП прадугледжвае, што “любое судовае рашэнне, вынесенае ў судовым працэсе, павінна абнародвацца”.

⁸⁷ Параграф 5.10 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 г. абавязвае дзяржавы-чальцы даваць права кожнаму “на эфектыўныя сродкі прававой абароны ад адміністрацыйных рашэнняў дзеля гарантавання павагі фундаментальных правоў і запэўнівання прававой дабрачыннасці”. Артыкул 2.1 МПГПП адзначае, што “кожная асоба, чые правы і свабоды вызначаны тут як парушаныя, павінна мець права на прававую абарону”. Гл. таксама раздзел II.3.3 Кодэкса добрасумленнай практыкі.

⁸⁸ Кандыдат можа мець да 15 давераных асобаў і таму не мае неабходнай колькасці, каб назіраць ва ўсіх УВК яе/яго АВК. Напрыклад, самы вялікі раён (АВК 39) уключае ў сябе 121 выбарчы ўчастак, найменшы (АВК 102) мае 26.

⁸⁹ Пункт 8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года сцвярджае, што “прысутнасць назіральнікаў, як замежных, так і нацыянальных, можа павысіць аўтарытэтнасць выбарчага працэсу для дзяржаў, у якіх праводзяцца выбары”. Гл. таксама Дэкларацыю прынцыпаў міжнароднага назірання за выбарамі.

⁹⁰ У некалькіх выпадках назіральнікі з ліку грамадзян не змаглі наведаць увесь працэс рэгістрацыі ў кандыдаты, у тым ліку праверку подпісаў і фінансавых дэкларацый, а таксама паседжані НСС.

таксама назіраць за перадачай пратаколаў УВК з вынікамі галасавання. Тым не менш, частяком УВК не выконвалі гэтыя пастановы (гл. *Датэрміновае галасаванне і дзень выбараў*).

Варта прыняць меры для запэўнівання бесперашкоднага доступу назіральнікаў да ўсіх аспектаў выбарчага працэсу. Назіральнікі павінны мець магчымасць назіраць увесь працоўны працэс выбарчых камісій, у тым ліку праверку подпісаў і іншых дакументаў для рэгістрацыі кандыдатаў, правяраць спісы выбаршчыкаў і атрымліваць завераныя копіі пратаколаў выбарчых камісій.

Агулам, акрэдытацыю атрымалі больш за 827 міжнародных і 32 105 мясцовых назіральнікаў.⁹¹ Сярод іх, 24 000 прадстаўлялі фінансаваныя дзяржавай грамадскія аб'яднанні, якія таксама бралі ўдзел у агітацыі за праўладных кандыдатаў. Падчас датэрміновага галасавання і ў дзень выбараў, БДПЧ/АБСЕ атрымала шматлікія заявы ад назіральнікаў, вылучаных грамадскімі аб'яднаннямі, у якіх сцвярджалася, што выбары былі праведзеныя ў адпаведнасці з Выбарчым кодэксам.

“Права выбару” і “Праваабаронцы за свабодныя выбары” (ПСВ) былі самымі актыўнымі недзяржаўнымі арганізацыямі з агульнай колькасцю назіральнікаў каля 3 000. Гэтыя групы праводзілі доўгатэрміновае назіранне і публікавалі перыядычныя справаздачы аб сваіх высновах. Падчас датэрміновага галасавання і ў дзень выбараў 35 грамадскіх назіральнікаў былі выдаленыя з выбарчых участкаў або іх акрэдытацыя была ануляваная, а адзін назіральнік быў затрыманы міліцыяй.⁹²

ХІІІ. ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ І ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ

А. ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ

Закон прадугледжвае датэрміновае галасаванне на працягу пяці дзён да дня выбараў, калі ўсе выбаршчыкі могуць галасаваць без якога-небудзь абгрунтавання.⁹³ Існуюць некаторыя нарматывы ў мэтах садзейнічання беззаганнасці датэрміновага галасавання, у тым ліку стварэнне і вывешваннештодзённых пратаколаў, апячатванне скрыняў, захоўванне скрыняў уначы ў сейфе або металічнай скрыні.⁹⁴ Тым не менш, гэтыя меры не з'яўляюцца вычарпальнымі. Напрыклад, датэрміновае галасаванне ажыццяўляецца толькі двума чальцамі УВК (у адрозненне ад двух трацін чальцоў УВК у дзень выбараў), а захаванасць скрыняў падчас перапынкаў і ўначы не забяспечваецца. Акрамя таго, агітацыйныя матэрыялы і мерапрыемствы не забароненыя на выбарчых участках падчас датэрміновага галасавання.

ММНВ назірала за апошнім днём датэрміновага галасавання на сістэматычнай аснове. У УВК, за якімі назіралі, прысутнічалі, у сярэднім, два назіральнікі ад грамадскіх аб'яднанняў, у той час як грамадзянскія назіральнікі ад няўрадавых арганізацый прысутнічалі ў 10 працэнтах УВК.

⁹¹ У прыватнасці, Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі (БРСМ) зарэгістраваў 6 170 назіральнікаў, Беларуская федэрацыя прафсаюзаў – 5 040, “Белая Русь” – 4 261, Беларускі саюз жанчын – 2 473, Беларускае грамадскае аб'яднанне ветэранаў – 3 070, Беларускі Хельсінскі камітэт – 53. Астатнія назіральнікі былі вылучаныя рознымі палітычнымі партыямі і грамадскімі аб'яднаннямі, працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі.

⁹² Гэта ўключае 31 назіральніка ад “Права Выбара” і 4 праваабаронцаў ПСВ. Назіральнік “Права выбару” быў затрыманы на тры дні за запіс відэа на выбарчым участку 626 у Мінску.

⁹³ Датэрміновае галасаванне праводзіцца з аўторка па суботу напярэдадні выбараў з 10.00-14.00 і 16.00-19.00.

⁹⁴ Закон патрабуе, каб у дзённым пратаколе УВК для датэрміновага галасавання ўлічвалася толькі колькасць атрыманых выбарчых бюлетэняў і колькасць выбаршчыкаў, якія атрымалі выбарчы бюлетэнь.

Асноўныя правілы датэрміновага галасавання не заўсёды выконваліся. У амаль што палове УВК, згодна з паведамленнямі назіральнікаў, скрыня для галасавання не была схаваная ў сейфе альбо металічнай скрыні, як гэта патрабуецца законам. Акрамя таго, адзначаліся недахопы у запаўненні штодзённых пратаколаў. Насуперак закону, у 16 працэнтах УВК, на якіх адбывалася назіранне, рэгістравалі сукупную, а не штодзённую яўку ў штодзённых пратаколах, што магло патэнцыйна прывесці для завышаных лічбаў яўкі. У тых выпадках, калі назіральнікам было дазволена правяраць спісы выбаршчыкаў, колькасць подпісаў была значна ніжэй, чым яўка, яккую паведамлялі УВК. Насуперак закону, у 17 працэнтах УВК штодзённыя пратаколы не былі размешчаныя на ўсеагульны агляд і ў каля 7 працэнтаў УВК назіральнікам не дазволілі зрабіць фатаграфіі з іх. Закон не патрабуе, каб штодзённыя пратаколы заставаліся на агульным аглядзе да закрыцця, што не гарантуе падсправаздачнасці працэсу. Па заканчэнні датэрміновага галасавання, ЦВК абвясціла аб яўцы ў 31 працэнт. Яўка выбаршчыкаў была значна вышэй у УВК, прызначаных выбаршчыкам на дзяржаўных прадпрыемствах і грамадскіх установах, у тым ліку студэнцкіх інтэрнатах, дзе меліся дакладныя сцвярджэнні і адзнакі таго, што выбаршчыкаў прымушалі галасаваць.

Датэрміновае галасаванне неабходна праводзіць з тымі ж гарантыямі, што і галасаванне ў дзень выбараў, у тым ліку з кворумам УВК і без перапынкаў. Штодзённыя пратаколы павінны ўключаць колькасць выбаршчыкаў, зарэгістраваных у спісе выбаршчыкаў, колькасць дададзеных выбаршчыкаў і колькасць выбаршчыкаў, якія прагаласавалі. Яны павінны заставацца ў агульнай бачнасці пасля заканчэння падліку галасоў і да заканчэння апошняга тэрміну для падачы скаргаў.

В. АДКРЫЦЦЁ ўЧАСТКАЎ І ГАЛАСАВАННЕ

Дзень выбараў агульна прайшоў эфектыўным чынам. Амаль што ўсе участкі, на якіх праводзілася назіранне, былі своечасова адкрытыя. Агульная ацэнка працэсу адкрыцця ўчасткаў і галасавання была станоўчай у 94 адсотках участкаў, дзе ажыццяўлялася назіранне. Аднак, не заўсёды была гарантаваная сумленнасць працэсу. Чальцы УВК галоўным чынам былі працаўнікамі адной дзяржаўнай установы, а старшынёй камісіі звычайна з'яўляўся іх кіраўнік, што ставіла пад сумнеў іх незалежнасць. У той час як назіральнікі з грамадскіх аб'яднанняў, якія фінансуе дзяржава, прысутнічалі на ўсіх участках, дзе праводзілася назіранне, міжнародныя назіральнікі прысутнічалі на 10 працэнтах участкаў. У каля 6 працэнтах выпадкаў назіральнікі не мелі добрай бачнасці падчас назірання за галасаваннем, а УВК супрацоўнічалі з імі не цалкам. Прысутнасць міліцыі і іншых службоўцаў не забаронена заканадаўствам, аднак яна можа запужваць чальцоў УВК і выбаршчыкаў. Акрамя гэтага, назіральнікі адзначылі прысутнасць неўпаўнаважаных асоб на 5 працэнтах участкаў. Больш за палову ўчасткаў для галасавання не прадугледжвалі доступу для людзей з абмежаванымі магчымасцямі, нягледзячы на пастанову ЦВК стварыць належныя ўмовы для выбаршчыкоў з абмежаванымі магчымасцямі.

Міжнародныя назіральнікі адзначылі сур'ёзныя працэдурныя памылкі, непапулярнасці і недахопы. Невыкарыстаныя бюлетэні для галасавання не былі размешчаныя ў добрай бачнасці чальцоў УВК і назіральнікаў у 18 працэнтах участках, на якіх адбывалася назіранне. Сярод іншых недахопаў былі: прысутнасць агітацыйных матэрыялаў альбо дзеянняў на участках (10 працэнтаў), галасаванне групай (3 працэнты), а таксама прыкметы прымусу да галасавання на вялікай колькасці участкаў. Адсутнічае стандарт па скрынях для галасавання і надзейная працэдура апячатвання, што не гарантуе таго, што скрыні для галасавання застануцца апячатанымі ці што іх не заменяць. У некаторых выпадках скрыні датэрміновага галасавання былі апячатаныя неналежным чынам, і не былі вывешаныя канчатковыя пратаколы па датэрміновым галасаванні. У 22 працэнтах УВК назіральнікі не мелі магчымасці правесці спіс выбаршчыкаў. У тых выпадках, калі ў іх была такая магчымасць, колькасць подпісаў была значна меншай за лічбы па яўцы, якія падавалі УВК. Некаторыя УВК дадавалі выбаршчыкаў да

галоўнага спіса выбаршчыкаў, што супярэчыць заканадаўству, якое прадугледжвае дадатковы спіс.

Дзеля запэўнівання беззаганнасці працэсу галасавання, уладам трэба разгледзець больш надзейныя меры бяспекі, такія як, пранумараваныя пячаткі для скрыняў для галасавання, адзіны узор празрыстых скрыняў для галасавання, выбарчыя бюлетэні з функцыямі бяспекі і ўнікальнымі пячаткамі УВК. Дзеля прадухілення неправамернага ўплыву на выбаршчыкаў і членаў УВК, прысутнасць мясцовых службовых асоб на выбарчых участках павінна быць забаронена.

С. Падлік галасоў

Працэс падліку быў ацэнены негатыўна ў 24 працэнтах участкавых камісій, што выяўляе сур'ёзныя праблемы. Нягледзячы на пастанову ЦВК, у 27 працэнтах выпадкаў назіральнікам не дазволілі падысці блізка да стала, дзе рабілі падлік галасоў, і паўнаўтасна назіраць. УВК часта не былі здольныя здзейсніць працэдуру па кантрольнай праверцы, якія маглі б запэўнілі празрыстасць працэсу падліку галасоў. Напрыклад, у 21 працэнтах выпадкаў не была вызначаная і абвешчаная колькасць зарэгістраваных выбаршчыкаў, а ў большасці выпадкаў не былі падлічаныя подпісы ў спісе выбаршчыкаў перад адкрыццём скрыняў, што не запэўнівае дакладнасці абвешчаных лічбаў яўкі.

Назіральнікі часта адзначалі, што падлік галасоў быў паспешным, і працэсу не хапала празрыстасці. У чвэрці выпадкаў назіральнікі не былі здольныя бачыць адзнакі на бюлетэнях, чальцы УВК падлічвалі бюлетэні паасобку, а не калектыўна, а колькасць галасоў за кандыдатаў не агучвалася. У каля адной пятай выпадкаў сапраўднасць бюлетэняў не вызначалі паслядоўным і абгрунтаваным чынам, а сапсаваныя бюлетэні не падлічвалі, не пакавалі і не апячатвалі. Былі адзначаныя значныя прыкметы ўкіду бюлетэняў у скрыні для галасавання ў дзень выбараў (13 працэнтаў), у скрыні для мабільнага галасавання (8 працэнтаў), а таксама ў скрыні для датэрміновага галасавання (8 працэнтаў). Прававыя палажэнні, якія датычаць падліку галасоў, а таксама іх рэалізацыя, значылі, што сумленны падлік не мог быць гарантаваны, як гэта прадугледжана ў пункце 7.4 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.

Адносна пратаколаў УВК, назіральнікі паведамлілі, што пратаколы УВК былі папярэдне падпісаны (10 адсоткаў), тры афіцыйныя копіі не былі падпісаныя ўсімі чальцамі УВК (10 адсоткаў), заяўленыя лічбы не былі запісаныя дакладна (10 адсоткаў), што сведчыць аб наўмыснай фальсіфікацыі запісаў у спісах выбаршчыкаў і вынікаў (7 адсоткаў) і іншых істотных працэдурных памылках ці недаглядах (16 адсоткаў). У супярэчнасці з законам, 8 працэнтам назіральнікаў не дазволілі рабіць фатаграфіі пратаколаў УВК.

Падлік галасоў трэба праводзіць празрыстым чынам, каб усе чальцы УВК, назіральнікі і давераныя асобы кандыдатаў мелі магчымасць праверыць вынік працэсу. У якасці сродка для ўмацавання грамадскага даверу, варта разгледзець магчымасць абвешчаць і паказваць прысутным асобам частку кожнага выбарчага бюлетэня, а таксама аб'яўляць ўсе лічбы, запісаныя ў пратаколы УВК.

Д. Звядзенне і абвешчэнне вынікаў

Міжнародныя назіральнікі ажыццявілі назіранне за працэсам звядзення вынікаў ва ўсіх 110 АВК, і прыблізна ў чвэрці выпадкаў гэты працэс атрымаў адмоўную ацэнку, што з'яўляецца значным паказчыкам. У 12 працэнтах выпадкаў былі зазначаныя затрымкі ў транспартыроўцы пратаколаў УВК да АВК, што не зарэўнівае недатычнасці пратаколаў і захаванасці матэрыялаў. Часта чальцы УВК разам ехалі на аўтобусе ў АВК.

Прыблізна ў двух трацінах не ўсе чальцы АВК прысутнічалі падчас перадачы пратаколаў УВК і з'ядзенні вынікаў. Больш за палову АВК спынілі і адклалі з'ядзенне вынікаў на другую палову наступнага дня, што зніжае ўзровень надзейнасці і справяднасці працэсу.⁹⁵ Працэсу з'ядзення цалкам бракавала празрыстасці. У чвэрці АВК назіральнікі ММНВ не мелі магчымасці бачыць працэдуру перадачы пратаколаў, а ў палове АВК назіральнікі знаходзіліся не дастаткова блізка, каб бачыць, як уводзяць дадзеныя. У некаторых выпадках працэдуры праводзілі ў асобных памяшканнях. Назіральнікі адзначылі шэраг істотных працэдурных памылак. У 16 працэнтах АВК дадзеныя ад УВК не былі ўведзеныя ў электронныя зводныя табліцы, а ў большасці выпадкаў дадзеныя не былі ўведзеныя чарніламі. У неадпаведнасці з пастановай ЦВК, у 22 выпадках назірання АВК не ўжывалі кантрольныя ўраўненні дадзеных па пратаколах УВК, і ў 15 выпадках назірання дадзеныя пратаколу УВК не былі ўведзеныя ў выніковыя табліцы.

Дзеля таго, как павысіць празрыстасць падліку і ўпэўненасць грамадскасці ў дакладнасці вынікаў, АВК павінны весці бесперапынныя сесіі з моманту перадачы пратаколаў УВК да запаўнення выніковых пратаколаў АВК у прысутнасці чальцоў УВК і назіральнікаў.

11 верасня ЦВК абвясціла, што яўка скала 74,7 адсотка. 12 верасня ЦВК абвясціла папярэднія вынікі і апублікавала імёны абраных дэпутатаў, перш, чым усе АВК завяршылі з'ядзенне вынікаў. Больш за тое, ЦВК не публікавала вынікі выбараў з разбіўкай па выбарчых участках, што не забяспечвае падсправяднасць працэсу падліку галасоў. 16 верасня ЦВК абвясціла канчатковыя вынікі выбараў. У агульнай складанасці 38 жанчын-дэпутатаў былі абраныя ў склад новага парламента, што ўяўляе сабой павелічэнне з 15 да 35 адсоткаў.

Дзеля павышэння празрыстасці і падсправяднасці вынікі варта публікаваць з разбіўкай па выбарчых участках і асобна па кожнаму кандыдату, яны павінны таксама ўключаюць у сябе колькасць сапраўдных і несапраўдных галасоў, галасоў супраць усіх кандыдатаў і колькасць сапсаваных бюлетэняў.

Е. СКАРГІ І ЗВАРОТЫ Ў ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ

У агульнай складанасці былі пададзеныя 1066 заяў і скаргаў на парушэнні падчас датэрміновага галасавання і ў дзень выбараў. З іх 222 датычыліся датэрміновага галасавання, 367 – галасавання і падліку галасоў, 157 – працы выбарчых камісій, 37 – правоў назіральнікаў, 33 – патрабаванні аб пераліку галасоў, 82 – патрабаванні аб прызнанні несапраўднымі вынікаў УВК і 131 – іншых пытанняў. У большасці скаргаў сцвярджалася адсутнасць празрыстасці і фальсіфікацыі падчас падліку галасоў, фальсіфікацыя пратаколаў датэрміновага галасавання, пратаколу ў дзень выбараў і паказчыкаў яўкі, парушэнні падчас мабільнага галасавання, маніпуляцыі ў спісах выбаршчыкаў, недастатковае запэўніванне аховы ўрны, а таксама фіктыўнае з'ядзенне вынікаў. Акрамя таго, каля 60 скаргаў на меркаваныя крымінальныя злачынствы былі пададзеныя ў рэгіянальныя пракуратуры, якія не разглядалі іх, але перадалі ў выбарчыя камісіі або мясцовыя органы выканаўчай улады.

Выбарчыя камісіі адхілілі амаль усе скаргі і звароты. Не ўсе скаргі былі разгледжаныя ў ходзе адкрытых паседжанняў у прысутнасці склаўшых скаргі асоб і рашэнням часта бракавала сутнаскага абгрунтавання. Варта адзначыць, што ўсе звароты назіральнікаў пералічыць галасы і

⁹⁵

АВК ў Брэсце, Гродна, Мінску, Мінскай вобласці і Віцебску.

прызнаць вынікі несапраўднымі былі адхіленыя як несанкцыянаваныя.⁹⁶ Падобныя звароты кандыдатаў таксама былі адхіленыя на той падставе, што меркаваныя працэсуальныя парушэнні не мелі ніякага ўплыву на вынікі выбараў у акрузе.⁹⁷ Скарга на шматразовае галасаванне была адхіленая ЦВК на падставе таго, што рэгістрацыя выбаршчыкаў праводзіцца ў адпаведнасці з законам і, такім чынам, шматразовае галасаванне немагчыма.⁹⁸ Шэраг падобных зваротаў быў разгледжаны такім жа неспяудоўным чынам.⁹⁹ УВКі, АВКі і ТВКі перасталі функцыянаваць адразу пасля завяршэння з'ядзення вынікаў, але да трохдзённага тэрміну для падачы скаргаў. ЦВК абвясціла канчатковыя вынікі выбараў да заканчэння тэрмінаў падачы скаргаў. 29 верасня ЦВК правяла паседжанне для разгляду двух скаргаў з запытам аб прызнанні несапраўднымі вынікаў выбараў у двух АВК, якія былі адхіленыя.¹⁰⁰ У цэлым, разгляд скаргаў не з'явіўся эфектыўным сродкам прававой абароны іпакінуў магчымыя парушэнні без санкцый.

XIV. РЭКАМЕНДАЦЫІ

Гэтыя рэкамендацыі, як і падазненні ў тэксце вышэй, прапаноўваюцца дзеля павышэння эфектыўнасці правядзення выбараў у Беларусі і падтрымкі намаганняў па правядзенні выбараў у адпаведнасці з абавязацельствамі АБСЕ і іншымі міжнароднымі абавязацельствамі і стандартамі дэмакратычных выбараў. Дадзеныя рэкамендацыі варта разглядаць як дадатак да папярэдніх рэкамендацый з канчатковых справаздачаў БДПЧ/АБСЕ 2010, 2012 і 2015 гадоў і Сумеснага Заключэння БДПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі 2010 года. БДПЧ/АБСЕ гатова аказаць дапамогу ўладам у далейшым паляпшэнні выбарчага працэсу.¹⁰¹

A. ПРЫЯРЫТЭТНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ

1. Заканадаўчую базу належыць усебакова перагледзець дзеля выканання папярэдніх рэкамендацый БДПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі, у тым ліку адносна складу выбарчых камісій, правоў кандыдатаў, правоў назіральнікаў, галасавання, падліку галасоў і падвядзення вынікаў. Закон трэба тлумачыць і прымяняць такім чынам, каб забяспечваліся аднолькавыя ўмовы для барацьбы для ўдзельнікаў, сапраўдная канкурэнцыя, свабоднае выказванне волі выбаршчыкаў, а таксама надзейнасць выбарчага працэсу.
2. Усе адпаведныя законы і ўказы павінны быць перагледжаныя і змененыя, каб гарантаваць, што любыя абмежаванні ў дачыненні да асноўных свабод носяць характар

⁹⁶ БДПЧ/АБСЕ вядома пра па меншай меры 15 рашэнняў АВК, якія сцвердзілі, што візуальны падлік яўкі выбаршчыкаў і выбарчых бюлетэняў назіральнікамі не прадугледжаны законам і, такім чынам, не мае ніякага юрыдычнага значэння.

⁹⁷ Напрыклад, скаргі на несвоечасовую дэманстрацыю пратакола датэрміновага галасавання (заяўнік Кузьмін), ілжывыя звесткі ў пратаколе датэрміновага галасавання (Гоўша) і няздольнасць правесці паўнаўвартаснае назіранне (Шастак і Гузоўскі) былі разгледжаныя як звесткі пра працэсуальныя парушэнні, якія не маюць ўплыву на вынікі акругі.

⁹⁸ Пастанова ЦВК № 01-11 / Р-354 ад 11 верасня.

⁹⁹ ЦВК разгледзела дзве скаргі на разыходжанні ў лічбах яўкі ў ходзе датэрміновага галасавання, у той час як усе іншыя такія выпадкі яна накіравала ў АВК.

¹⁰⁰ Два кандыдаты беларускай партыі левых “Справядлівы свет” патрабавалі прызнання несапраўднымі вынікаў АВК 25 і 49 пасля адхілення іх запыту ў адпаведныя АВК і ТВК. Меркаваныя парушэнні тычыліся фармавання УВК, сумесных інфармацыйных плакатаў, неапраўданых абмежаванняў падчас агітацыі, няздольнасці гарантаваць ахову скрыняў падчас датэрміновага галасавання; перашкодаў працы назіральнікаў, павялічанай яўкі.

¹⁰¹ У пункце 25 Стамбульскага дакумента АБСЕ 1999 года, дзяржавы-ўдзельніцы АБСЕ абавязаліся “неадкладна рэагаваць на ацэнку выбараў і рэкамендацыі БДПЧ”.

выключэння, накладваюцца толькі ў выпадку неабходнасці ў дэмакратычным грамадстве, з'яўляюцца суразмернымі з легітымнай мэтай, і не ўжываюцца адвольна і празмерна абмежавальным чынам.

3. Органы ўлады павінны запэўніць права асоб і груп ствараць, без неабгрунтаваных абмежаванняў, уласныя палітычныя партыі ці палітычныя арганізацыі, а таксама даваць ім неабходныя юрыдычныя гарантыі канкураваць адзін з адным на роўных падставах.
4. Дзеля забяспечвання прававой пэўнасці, асноўныя аспекты выбарчага працэсу павінны рэгулявацца законам, а не пастановай ЦВК. Прававую рэформу належыць правесці задоўга да правядзення выбараў у рамках празрыстага і ўсёахопнага працэсу з удзелам усіх зацікаўленых бакоў.
5. Улады павінны запэўніць, каб кандыдаты і выбаршчыкі маглі ажыццяўляць сваё права на сход і выказаць або атрымліваць інфармацыю, не асцерагаючыся пакарання, адміністрацыйных дзеянняў або запалохвання.
6. Дзеля павышэння празрыстасці і падсправаздачнасці вынікі варта публікаваць з разбіўкай па выбарчых участках і асобна па кожнаму кандыдату, яны павінны таксама ўключаюць у сябе колькасць сапраўдных і несапраўдных галасоў, галасоў супраць усіх кандыдатаў і колькасць сапсаваных бюлетэняў.
7. Варта прыняць меры для запэўнівання бесперашкоднага доступу назіральнікаў да ўсіх аспектаў выбарчага працэсу. Назіральнікі павінны мець магчымасць назіраць увесь працоўны працэс выбарчых камісій, у тым ліку праверку подпісаў і іншых дакументаў для рэгістрацыі кандыдатаў, правяраць спісы выбаршчыкаў і атрымліваць завераныя копіі пратаколаў выбарчых камісій.
8. Датэрміновае галасаванне неабходна праводзіць з тымі ж гарантыямі, што і галасаванне ў дзень выбараў, у тым ліку з кворумам УВК і без перапынкаў. Штодзённыя пратаколы павінны ўключаць колькасць выбаршчыкаў, зарэгістраваных у спісе выбаршчыкаў, колькасць дададзеных выбаршчыкаў і колькасць выбаршчыкаў, якія прагаласавалі. Яны павінны заставацца ў агульнай бачнасці пасля заканчэння падліку галасоў і да заканчэння апошняга тэрміну для падачы скаргаў.
9. Падлік галасоў трэба праводзіць празрыстым чынам, каб ўсе чальцы УВК, назіральнікі і давераныя асобы кандыдатаў мелі магчымасць праверыць вынік працэсу. У якасці сродка для ўмацавання грамадскага даверу, варта разгледзець магчымасць абвясчаць і паказваць прысутным асобам частку на кожнага выбарчага бюлетэня, а таксама аб'яўляць ўсе лічбы, запісаныя ў пратаколы УВК.
10. Дзеля таго, як павысіць празрыстасць падліку і ўпэўненасць грамадскасці ў дакладнасці вынікаў, АВК павінны весці бесперапынныя сесіі з моманту перадачы пратаколаў УВК да запаўнення выніковых пратаколаў АВК у прысутнасці чальцоў УВК і назіральнікаў.

В. ІНШЫЯ РЕКАМЕНДАЦЫІ

Прававая база

11. Можна было б разгледзець магчымасць выдалення патрабавання яўкі на выбарах, ці, прынамсі, выдалення гэтага патрабавання ў выпадку паўторных выбараў. Гэта дазволіла

б пазбегнуць магчымасці бясконца паўтаральных выбараў з-за недастатковай яўкі выбаршчыкаў.

Рэгістрацыя выбаршчыкаў

12. Усеагульнае адмаўленне выбарчых правоў грамадзянам, якія адбываюць пакаранне, незалежна ад цяжкасці здзейсненага злачынства, трэба перагледзець, каб забяспечыць суразмернасць абмежавання, якое накладаецца, і цяжкасці здзейсненага злачынства. Абмежаванне выбарчых правоў асоб, прызнаных псіхічна недзеяздольнымі, павінна быць адмененае альбо разгледжанае ў кожным індывідуальным выпадку ў. Уладам варта разгледзець пытанне аб ратыфікацыі Канвенцыі ААН аб правах інвалідаў.
13. Варта разгледзець пытанне аб распрацоўцы цэнтралізаванага, кампутарызаванага і агульнадаступнага рээстра выбаршчыкаў у адпаведнасці з правіламі абароны дадзеных. Варта ўвесці законны тэрмін рэгістрацыі выбаршчыкаў да дня выбараў, калі дадатковыя запісы дазваляюцца толькі ў адпаведнасці з пэўнымі юрыдычнымі патрабаваннямі, якія з'яўляюцца прадметам судовага кантролю.

Выбарчая адміністрацыя

14. Механізм фармавання ЦВК варта перагледзець, каб забяспечыць дастатковыя гарантыі яе незалежнасці і неперадузятасці і ўмацаваць грамадскі давер да выбарчай адміністрацыі.
15. Дзеля запэўнівання неперадузятасці выбарчых органаў і павышэння грамадскага даверу, мясцовыя выканаўчыя службовыя асобы не павінны мець магчымасці адначасова ўваходзіць у склад выбарчых камісій або ўмешвацца ў іх дзейнасць.
16. Дзеля павышэння плюралістычнага прадстаўніцтва ў выбарчых камісіях і каб спрыяць умацаванню даверу да выбарчай адміністрацыі, варта разгледзець магчымасць забеспячэння ўключэння чальцоў камісіі, прызначаных ўсімі канкуруючымі бакамі. Дзеля павышэння незалежнасці членаў выбарчай камісіі, камісіям не павінны ўзнаўляць існуючыя іерархічныя адносіны ў дзяржаўных установах.

Рэгістрацыя кандыдатаў

17. У мэтах забеспячэння выбарчых правоў, варта перагледзець абмежаванні права на ўдзел у якасці кандыдата для фізічных асоб з нязнятай судзімасцю. Такія абмежаванні варта ўжываць толькі для самых сур'ёзных злачынстваў.
18. У мэтах павышэння адкрытасці і празрыстасці, Выбарчы кодэкс павінен забяспечыць дакладныя і мэтазгодныя крытэры і механізмы рэгістрацыі кандыдатаў. Нязначныя недакладнасці ў фінансавых дэкларацыях кандыдатаў не павінны прыводзіць да аўтаматычнай адмовы і кандыдатам трэба даваць магчымасць выправіць нязначныя або тэхнічныя памылкі ў сваіх заяўках.
19. Варта разгледзець пытанне аб памяншэнні неабходнай колькасці подпісаў у падтрымку для рэгістрацыі, увядзенні дакладных і абгрунтаваных крытэрыяў праверкі, а таксама запэўніванні роўных умоў для збору подпісаў. Варта было б таксама разгледзець пытанне аб уводзінах альтэрнатыўнага патрабавання, напрыклад, прымальнага фінансавага дэпазіту, які вяртаецца, калі кандыдат атрымлівае пэўную колькасць галасоў.

Абставіны кампаніі

20. Улады павінны запэўніць выразны падзел паміж дзяржавай і кандыдатамі, а таксама гарантаваць роўнае стаўленне ўдзельнікаў перад законам. Агітацыя павінна адбывацца без злоўжывання службовым становішчам, ціску да удзелу на супрацоўнікаў або падтрымкі з боку фінансаваных дзяржавай аб'яднанняў.
21. Дзеля запэўнівання эфектыўнага ажыццяўлення права на свабоду выказванняў і каб даць выбаршчыкам магчымасць зрабіць абгрунтаваны выбар, усе кандыдаты павінны магчы свабодна распрацоўваць свае паведамленні для выбаршчыкаў у рамках закона. Звесткі аб кандыдатах або іх праграмы не павінны быць прадметам разгляду выбарчымі камісіямі або любым іншым органам.
22. Дзеля запэўнівання права на свабоду мірных сходаў працэдуру інфармавання пра арганізацыю мерапрыемстваў трэба ўжываць аднолькава да ўсіх зацікаўленых бакоў і пашырыць такім чынам, каб яна датычылася дзейнасці і да і пасля выбараў.

Фінансаванне кампаніі

23. Можна было б разгледзець магчымасць паўторнага ўвядзення прамога дзяржаўнага фінансавання кампаніі ў якасці сродку забяспечвання роўных умоў сярод кандыдатаў. Патэнцыйныя кандыдаты павінны мець магчымасць адкрываць выбарчыя фонды да рэгістрацыі, каб мець магчымасць фінансаваць дзейнасць, звязаную са зборам подпісаў, і прыцягваць дадатковыя сродкі для сваіх кампаній.
24. Дзеля павышэння празрыстасці кампаніі, фінансавыя справаздачы, у тым ліку ўсе дадзеныя аб даходах і выдатках, павінны своечасова публікавацца. Незалежны, неперадузяты і прафесійны орган павінен праводзіць аўдыт фінансавых справаздачаў кампаніі паводле справядлівых і аб'ектыўных крытэраў.

СМІ

25. Прававую базу для сродкаў масавай інфармацыі трэба рэфармаваць, каб запэўніць поўную абарону прынцыпу свабоды слова і друку, як для афлайн-, так і анлайн-СМІ. Дыфамачыю трэба дэкрыміналізаваць.
26. Акрэдытацыю журналістаў павінна быць перагледжаная ў рэчышчы паляпшэння ўмовы іх працы, а не дзейнічання ў якасці дазволу на працу. Фрылансеры і анлайн-журналісты павінны карыстацца тым жа статусам, што і іншыя журналісты, без дыскрымінацыі.
27. Варта было б разгледзець магчымасць забяспечыць больш збалансаваны склад Назіральнага савета шляхам уключэння прафесіяналаў з прыватных СМІ і дадатковых прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасці. Савет павінен быць упаўнаважаны і валодаць дастатковымі рэсурсамі для правядзення паслядоўнага маніторынгу асвятлення выбарчай кампаніі ў СМІ, каб больш эфектыўна выконваць сваю ролю.
28. Дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі павінны забяспечыць неперадузятае і збалансаванае асвятленне ўсіх удзельнікаў у сваіх навінавых і палітычных праграмах і даваць выбаршчыкам дастаткова інфармацыі, каб яны маглі зрабіць абгрунтаваны выбар. Дзеля дасягнення гэтай мэты, кампетэнтныя ўлады маглі б распрацаваць стратэгічнае кіраўніцтва і правесці падрыхтоўку на час выбарчых перыядаў.

Скаргі і звароты

29. Варта разгледзець пытанне аб пераглядзе Выбарчага кодэксу, каб забяспечыць спецыяльны раздзел па скаргах і зваротах, што забяспечвала б сістэматычныя і простыя асновы ўсіх механізмаў прававой абароны ў адной іерархічнай і выразнай структуры. Папраўкі павінны запэўніць, каб усе дзеянні, бяздзейнасць і рашэнні выбарчых камісіймаглі быць абскарджаныя ў судзе.
30. Кожны выбаршчык, кандыдат і палітычная партыя павінна мець права падаць скаргу на кожны аспект выбарчага працэсу. Тэрміны падачы скаргаў павінны падыходзіць да тэмпу і кантэксту выбарчага працэсу, каб запэўніць права на эфектыўныя сродкі прававой абароны.
31. Дзеля павышэння празрыстасці працэсу ўрэгулявання спрэчак, разгляд скаргаў і зваротаў варта было б ажыццяўляць выбарчым камісіям і судам у прысутнасці зацікаўленых бакоў, а рашэнні публікаваць своєчасова. Усе судовыя працэсы павінны быць публічнымі.

Дзень выбараў

32. Дзеля запэўнівання беззаганнасці працэсу галасавання, уладам трэба разгледзець больш надзейныя меры бяспекі, такія як, пранумараваныя пячаткі для скрыняў для галасавання, адзіны ўзор празрыстых скрыняў для галасавання, выбарчыя бюлетэні з функцыямі бяспекі і ўнікальнымі пячаткамі УВК. Дзеля прадухілення неправамернага ўплыву на выбаршчыкаў і членаў УВК, прысутнасць мясцовых службовых асоб на выбарчых участках павінна быць забаронена.

ДАДАТАК: КАНЧАТКОВЫЯ ВЫНІКІ

АВ К	Колькасць выбаршчыкаў	Дадаз еныя ў дзень выбараў	Выдана бюлетэнаў	Яўка %	Датэрмі новае галасаванне	Мабільнае галасаванне	Галасавалі ў дзень выбараў на ВУ	Супраць усіх	Несапраўдных галасоў
1	69,563	465	46,613	67.0	19,314	2,137	25,148	4,932	776
2	60,143	338	41,470	68.9	19,926	1,702	19,835	5,478	558
3	59,845	210	34,843	58.2	11,960	1,042	21,806	3,939	461
4	61,855	189	45,330	73.3	20,963	3,101	21,259	5,068	627
5	66,514	-	48,641	73.1	21,398	2,259	24,983	5,937	803
6	61,687	265	49,151	79.7	22,821	1,493	24,835	3,856	525
7	62,645	211	56,354	90.0	21,889	7,197	27,268	4,434	844
8	62,455	-	53,715	86.0	18,726	7,527	27,454	5,350	705
9	59,343	-	47,698	80.3	16,607	5,927	25,130	8,013	961
10	60,121	112	52,003	86.5	20,044	5,947	26,012	4,438	834
11	64,051	6	52,081	81.3	17,545	5,700	28,830	4,908	825
12	62,024	100	48,498	78.2	18,448	6,934	23,114	4,801	1,085
13	59,964	118	50,383	84.0	18,987	2,333	29,055	2,508	643
14	61,199	89	46,199	75.5	13,226	1,519	31,452	5,877	816
15	66,741	-	57,076	85.5	17,644	2,873	36,559	4,546	808
16	54,578	42	44,491	81.5	18,957	1,699	23,833	1,962	771
17	64,364	306	46,399	72.1	20,627	4,750	21,019	2,835	550
18	66,993	120	40,297	60.1	13,134	3,715	23,431	2,501	599
19	64,385	204	56,108	87.1	24,846	6,241	25,016	3,201	433
20	62,510	247	52,662	84.2	28,320	3,882	20,419	3,207	651
21	64,449	32	56,345	87.4	23,142	10,681	22,522	6,267	824
22	57,654	-	51,050	88.5	19,549	11,034	20,467	1,770	476
23	64,435	258	55,957	86.8	24,249	8,010	23,692	3,620	652
24	70,801	198	53,596	75.7	18,866	2,160	32,569	5,824	793
25	60,601	20	43,920	72.5	19,874	7,293	16,748	2,624	407

26	58,712	31	45,564	77.6	18,949	7,372	19,240	4,748	811
27	59,365	25	46,789	78.8	20,623	7,583	18,580	4,151	719
28	59,223	53	49,856	84.2	21,955	11,917	15,981	4,673	730
29	60,359	-	48,410	80.2	20,222	8,366	19,818	5,194	762
30	60,289	174	52,195	86.6	20,967	11,577	19,651	5,153	817
31	69,161	-	46,830	67.7	22,642	1,580	22,584	4,770	854
32	68,718	-	46,483	67.6	20,963	1,542	23,953	5,044	1,286
33	69,523	-	42,826	61.6	19,808	1,279	21,732	4,982	609
34	65,343	-	41,547	63.5	19,299	2,357	19,848	2,511	122
35	63,149	-	45,709	72.3	17,391	2,986	25,287	4,575	149
36	69,797	152	48,165	68.9	20,846	1,854	25,421	4,319	507
37	67,750	-	55,972	82.6	28,480	2,852	24,631	5,404	1,302
38	67,154	-	56,814	84.6	28,762	3,195	24,850	6,583	500
39	57,446	15	50,137	87.3	22,629	2,935	24,564	4,972	626
40	69,511	154	51,565	74.2	26,191	2,070	23,302	6,329	665
41	57,240	2	47,779	83.4	19,680	4,096	23,985	4,310	367
42	65,862	32	48,623	73.8	25,714	635	22,244	2,025	494
43	66,241	35	54,192	81.8	27,742	2,817	23,629	2,697	411
44	57,671	330	42,808	74.2	18,116	5,180	19,505	3,304	497
45	61,591	-	50,344	81.7	21,764	5,114	23,441	5,306	671
46	66,443	134	47,568	71.6	21,151	2,573	23,837	2,758	508
47	58,171	25	52,462	90.2	26,401	5,503	20,545	6,827	1,150
48	55,582	17	44,251	79.6	20,277	3,949	20,025	3,250	641
49	58,358	115	40,881	70.1	18,747	1,811	20,323	2,233	442
50	47,450	97	40,687	70.8	18,991	369	21,314	3,161	405
51	57,350	141	31,459	54.8	13,634	3,035	14,777	4,810	552
52	57,629	102	40,447	70.2	18,247	1,178	21,019	4,952	475
53	66,388	7	59,813	90.1	21,312	8,706	29,795	6,610	742
54	66,263	82	57,235	86.4	25,320	7,429	24,486	3,602	783
55	65,632	60	45,942		20,904	1,672	23,351	5,639	753

70.0									
56	56,889	50	48,679	85.6	20,111	6,008	22,560	3,264	559
57	57,145	73	49,259	86.2	18,917	10,987	19,355	5,049	708
58	63,539	5	46,638	73.4	18,371	7,727	20,540	4,269	481
59	57,404	112	41,411	72.1	15,851	6,339	19,217	5,522	854
60	55,931	3	47,924	85.7	22,086	8,545	17,288	6,992	1,002
61	63,244	25	51,970	82.2	22,545	9,180	20,245	5,107	524
62	69,016	-	45,688	66.2	19,325	2,404	23,959	3,945	536
63	61,371	-	46,273	75.4	19,521	4,436	22,316	4,264	991
64	65,867	86	44,670	67.8	20,403	2,671	21,596	4,421	290
65	68,296	-	56,653	82.9	25,268	6,922	24,461	4,986	711
66	58,102	9	50,667	87.2	21,224	8,364	21,078	4,422	700
67	60,256	12	44,589	74.0	16,720	3,640	24,217	5,257	886
68	68,091	207	44,968	66.0	19,628	706	24,623	3,667	628
69	67,203	419	56,664	84.3	22,058	6,680	27,925	6,502	1,007
70	62,210	48	47,130	75.8	19,188	7,193	20,746	6,321	711
71	69,112	32	52,175	75.5	22,584	10,442	19,144	5,351	727
72	67,315	515	46,023	68.4	20,121	1,969	23,928	5,184	703
73	67,523	247	54,540	80.8	20,569	10,245	23,724	3,121	639
74	59,046	146	48,420	82.0	19,943	10,058	18,417	4,166	911
75	70,174	54	56,019	79.8	20,871	8,368	26,780	5,562	510
76	71,775	108	43,369	60.4	14,221	13,216	15,921	8,417	1,051
77	71,083	194	54,299	76.4	20,193	3,235	30,871	4,903	261
78	62,625	89	45,677	72.9	14,037	7,035	24,604	3,860	571
79	71,278	129	52,861	74.1	22,844	3,036	26,937	3,402	399
80	60,110	27	49,896	83.0	20,251	6,382	23,258	2,029	436
81	58,946	111	55,066	93.4	25,614	5,640	23,796	1,976	975
82	54,933	41	49,467	90.0	21,184	8,430	19,840	1,738	451
83	64,658	79	59,380	91.8	25,724	5,695	27,905	1,766	581
84	66,104	48	49,831	75.3	23,652	3,844	22,270	3,100	418

85	62,422	15	44,053	70.5	15,658	7,959	20,377	3,558	346
86	67,772	91	51,570	76.1	20,462	1,814	29,279	2,587	794
87	64,255	107	46,954	73.0	19,250	1,997	25,679	1,955	482
88	65,050	62	53,410	82.1	20,727	8,305	24,373	10,509	727
89	59,789	293	50,659	84.7	22,988	7,727	19,932	5,264	965
90	60,922	92	55,749	91.5	21,750	7,546	26,451	2,311	477
91	63,425	115	39,686	62.6	15,824	779	23,083	3,443	423
92	63,937	324	36,912	57.7	15,068	1,842	20,002	3,422	385
93	56,557	223	36,582	64.7	16,448	982	19,150	3,497	338
94	67,833	20	40,290	59.0	17,105	551	22,394	3,602	352
95	65,416	5	41,939	63.7	16,776	1,172	23,727	5,148	518
96	61,999	84	37,078	59.7	15,227	806	21,002	6,942	141
97	60,803	122	36,319	59.7	14,098	598	21,588	8,800	151
98	64,422	442	40,585	63.0	16,463	507	23,598	7,077	309
99	67,199	943	42,335	63.0	15,838	1,140	25,354	4,320	95
100	68,445	224	43,640	63.7	16,253	412	26,962	5,820	166
101	67,597	340	41,742	60.9	17,218	577	23,369	6,876	541
102	57,245	390	38,701	67.3	13,899	382	24,255	4,396	349
103	67,539	780	42,473	62.4	16,875	989	24,259	4,516	211
104	63,035	160	41,598	65.7	15,598	835	24,996	3,308	284
105	66,062	60	42,015	63.5	17,770	1,266	22,930	6,262	514
106	63,195	370	39,902	62.8	19,125	1,765	18,771	2,713	181
107	68,507	40	40,682	59.0	20,775	3,244	16,417	3,233	310
108	70,092	-	41,030	58.5	16,344	647	23,984	3,667	86
109	70,131	-	45,613	65.0	20,349	651	24,570	3,646	54
110	63,304	129	39,403	62.2	17,410	2,177	19,808	3,763	454

АВК	Абраны кандыдат	Галасоў	Адсотак	Вылучэнне
1	Леанід Брыч	27 347	58,7	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў, Беларуская патрыятычная партыя
2	Валянцін Мілашэўскі	25 923	62,5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
3	Анатоль Дашко	21 716	62,4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
4	Уладзімір Базанаў	29 527	65,1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
5	Вольга Палітыка	34 942	71,8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
6	Таццяна Якубовіч	38 138	77,6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
7	Леанід Цупрык	42 701	75,8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
8	Жанна Стаціўка	35 470	66,0	Рэспубліканская партыя працы і справядлівасці, Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
9	Леанід Качына	27 629	58,0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
10	Юрый Дарагупец	36 539	70,3	Ініцыятыўная група
11	Анатоль Ткачук	34 802	66,8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
12	Васіль Дземідовіч	30 034	61,9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
13	Ігар Невар	38 513	76,5	Ініцыятыўная група
14	Ігар Колб	32 850	71,1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
15	Іван Рабкавец	44 029	77,1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
16	Аляксандр Бабалобіч	28 568	64,2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
17	Таццяна Старынская	33 995	73,3	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
18	Сяргей Занько	31 966	79,4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
19	Васіль Чакан	43 722	77,9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
20	Уладзімір Цацоха	40 446	76,9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
21	Віктар Міраш	35 714	63,4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
22	Уладзімір Андрэйчанка	44 316	86,8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
23	Ігар Мартынаў	41 309	73,8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
24	Вадзім Дзевятоўскі	32 069	59,8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
25	Людміла Дабрынiна	33 595	76,5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
26	Віталь Чудовіч	32 530	71,4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
27	Наталля Гуйвік	30 390	65,0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў

28	Андрэй Юніцын	33 477	67,2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
29	Сяргей Зямчонак	35 885	74,1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
30	Анатоль Лукашоў	38 610	74,0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
31	Іван Корж	32 363	69,1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
32	Віталь Шылаў	31 176	67,1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
33	Алег Леўшунаў	25 520	59,6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
34	Павел Ждановіч	22 052	53,1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
35	Дзмітры Гурскі	31 117	68,1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
36	Алена Астапюк	31 141	64,7	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
37	Ала Навумчык	43 250	77,3	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
38	Мікалай Васількоў	44 486	78,3	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
39	Ірына Кралевіч	38 203	76,2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
40	Вячаслаў Дзьвяханка	34 764	67,4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
41	Яўген Адаменка	35 080	73,4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
42	Мікалай Расоха	36 448	75,0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
43	Леанід Пісанік	40 329	74,4	Камуністычная партыя Беларусі Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
44	Баляслаў Пірштук	31 585	73,8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
45	Уладзіслаў Шчэпаў	28 051	55,7	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
46	Галіна Філіповіч	31 244	65,7	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
47	Святлана Чэкан	36 034	68,7	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
48	Аляксандр Сягоднік	27 206	61,5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
49	Сяргей Пацэвіч	29 301	71,7	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
50	Віктар Русак	28 809	70,8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
51	Лілія Кір'як	16 972	54,0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
52	Тамара Даўгашэй	27 842	68,8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
53	Сяргей Літвін	44 773	74,9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
54	Аляксандр Маркевіч	44 650	78,0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў

55	Андрэй Наумовіч	24 413	53,2	Ініцыятыўная група
56	Валянцін Міхневіч	34 218	70,3	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
57	Вольга Папко	37 424	76,0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
58	Ала Сопікава	29 510	63,3	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
59	Адам Кавалько	25 902	62,6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
60	Валерый Саўко	33 899	70,7	Камуністычная партыя Беларусі, Ініцыятыўная група
61	Пётр Атрошчанка	40 485	77,9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
62	Васіль Баранік	27 856	61,0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
63	Тамара Красоўская	35 762	77,3	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
64	Дзмітры Заблоцкі	28 995	64,9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
65	Валерый Гайдукевіч	39 874	70,4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
66	Людміла Ніжэвіч	40 668	80,3	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
67	Валянціна Ражанец	30 838	69,2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
68	Андрэй Рыбак	29 006	64,5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
69	Юлія Мурына	37 697	66,5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
70	Алена Анісім	19 097	40,5	Ініцыятыўная група
71	Юрый Лобач	35 020	67,1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
72	Людміла Канановіч	34 583	75,2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
73	Іван Маркевіч	42 376	77,7	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
74	Наталля Жыбуль	34 155	70,5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
75	Пётр Вабішэвіч	44 079	78,7	Камуністычная партыя Беларусі, Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
76	Мікалай Улаховіч	24 565	56,7	Беларуская патрыятычная партыя, Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
77	Валянціна Курсевіч	41 558	76,5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
78	Ірына Ранейская	28 550	62,5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
79	Віталь Власевіч	31 094	58,9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
80	Ігар Кананчук	37 606	75,4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
81	Таццяна Кананчук	34 569	62,8	Ініцыятыўная група
82	Алена Калясніёва	30 155	61,0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў

83	Таццяна Марачкава	44 385	74,8	Камуністычная партыя Беларусі, Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
84	Ігар Марзалюк	24 462	49,2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
85	Аляксандр Старавойтаў	25 167	57,2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
86	Вольга Петрашова	28 599	55,5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
87	Пётр Салаўёў	31 509	67,1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
88	Анатоль Хішчанка	31 576	59,1	Ліберальная-дэмакратычная партыя, Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
89	Аляксандр Багдановіч	35 463	70,0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
90	Дзмітры Гобараў	46 080	82,7	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
91	Аксана Няхайчык	23 381	58,9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
92	Валерый Курсевіч	21 132	57,2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
93	Валерый Барадзеня	21 129	57,8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
94	Валерый Варанецкі	16 281	40,7	Працоўны калектыў
95	Таццяна Сайганавя	21 454	51,5	Беларуская патрыятычная партыя, Ініцыятыўная група
96	Наталля Клімовіч	19 625	53,0	Камуністычная партыя Беларусі, Ініцыятыўная група
97	Ганна Канапацкая	8 603	23,7	Аб'яднаная грамадзянская партыя
98	Ігар Камароўскі	19 893	49,0	Рэспубліканская партыя працы і справядлівасці, Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
99	Людміла Макарына-Кібак	21 763	51,4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
100	Аксана Гайдук	20 847	47,8	Рэспубліканская партыя працы і справядлівасці, Ініцыятыўная група
101	Ганна Старавойтава	22 303	54,2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
102	Людміла Кубракова	23 145	60,1	Камуністычная партыя Беларусі, Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
103	Віталь Місявец	19 252	45,7	Камуністычная партыя Беларусі, Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
104	Міхаіл Мілаванаў	22 790	55,0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
105	Ірына Дарафеева	16 497	39,3	Ініцыятыўная група
106	Дзмітры Шаўцоў	24 771	62,5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
107	Аляксей Сокал	22 301	55,2	Камуністычная партыя Беларусі, Ініцыятыўная група
108	Максім Місько	18 027	44,0	Ініцыятыўная група
109	Сяргей Бобрыкаў	30 535	67,0	Ініцыятыўная група
110	Вольга Мычко	17 072	43,3	Ініцыятыўная група

ДАДАТАК II: СПІС НАЗІРАЛЬНІКАЎ У СКЛАДЗЕ МІЖНАРОДНАЙ МІСІІ ПА НАЗІРАННІ ЗА ВЫБАРАМІ

КАРОТКАТЭРМІНОВЫЯ НАЗІРАЛЬНІКІ

Парламенцкая асамблея АБСЕ

Kent	HARSTEDT	Швецыя	Спецыяльны каардынатар
Ivana	DOBESOVA	Чэская Рэспубліка	Старшыня дэлегацыі
Orest	DEYCHAKIWSKY	ЗША	дэпутат
Scott	RAULAND	ЗША	дэпутат
Nikolaus	BERLAKOVICH	Аўстрыя	дэпутат
Heidelinde	REITER	Аўстрыя	дэпутат
Eric	MASSIN	Бельгія	дэпутат
Brecht	VERMEULEN	Бельгія	дэпутат
Zuzka	BEBAROVA RUJBROVA	Чэская Рэспубліка	дэпутат
Jan	HORNIK	Чэская Рэспубліка	дэпутат
Katerina	KOSARIKOVA	Чэская Рэспубліка	дэпутат
Mika	RAATIKAINEN	Фінляндыя	дэпутат
Egon	JUETTNER	Германія	дэпутат
Andreas	NOTHELLE	Германія	дэпутат
Georgios	CHAMPOURIS	Грэцыя	дэпутат
Anastasia	GKARA	Грэцыя	дэпутат
Georgios	VAREMENOS	Грэцыя	дэпутат
Georgiy	KIM	Казахстан	дэпутат
Piotr	APEL	Польшча	дэпутат
Susana	AMADOR	Партугалія	дэпутат
Paulo Miguel	SANTOS	Партугалія	дэпутат
Olga	ALIMOVA	Расійская Федэрацыя	дэпутат
Sergey	KARSEKA	Расійская Федэрацыя	дэпутат
Ilya	KOSTUNOV	Расійская Федэрацыя	дэпутат
Margareta	CEDERFELT	Швецыя	дэпутат
Arhe	HAMEDNACA	Швецыя	дэпутат
Anna	WALLEN	Швецыя	дэпутат
Simon	MCGUIGAN BURNS	Велікабрытанія	дэпутат
Marc	CARILLET	Францыя	сакратарыят
Loic	POULAIN	Францыя	сакратарыят
Anna	DI DOMENICO	Германія	сакратарыят
Veronika	KRUPOVA	Чэская Рэспубліка	супрацоўнік дэлегацыі
Fredrik	SVENSSON	Швецыя	супрацоўнік дэлегацыі

Парламентская асамблея Савета Еўропы

Gisela	WURM	Аўстрыя	Старшыня дэлегацыі
Beatrice	FRESKO-ROLFO	Манака	дэпутат
Aleksander	POCIEJ	Польшча	дэпутат
Paolo	CORSINI	Італія	дэпутат
Titus	CORLATEAN	Румынія	дэпутат
Bernard	PASQUIER	Манака	дэпутат
Ingebjorg	GODSKESEN	Нарвегія	дэпутат

Suat	ONAL	Турцыя	дэпутат
Sona	MARKOVA	Чэская Рэспубліка	дэпутат
Andrea	RIGONI	Італія	дэпутат
Manuel	GONZALEZ OROPEZA	Мексіка	Венецыянская камісія
Alberto	GUEVARA CASTRO	Мексіка	Венецыянская камісія
Amaya	UBEDA DE TORRES	Іспанія	Венецыянская камісія
Chemavon	SHANBAZIAN	Францыя	сакратарыят
Anne	GODFREY	Велікабрытанія	сакратарыят

Кароткатэрміновыя назіральнікі МНВ БДПЧ/АБСЕ

Gert Michael	BINDER	Аўстрыя
Werner	ROHRACHER	Аўстрыя
Andreas	STADLER	Аўстрыя
Denise Doris	WAPPEL	Аўстрыя
Jean Pierre	BIEBUYCK	Бельгія
Maxime	DIDAT	Бельгія
Jeroom Jan Maurice	JOOS	Бельгія
Michel Joseph A.	VAN DEN STOCK	Бельгія
Jan	BLAZEK	Чэская Рэспубліка
Ales	FOJTIK	Чэская Рэспубліка
Radomir	KARLIK	Чэская Рэспубліка
Petra	KRATOCHVILOVA	Чэская Рэспубліка
Marie	KUCEROVA	Чэская Рэспубліка
Martina	NIKODEMOVA	Чэская Рэспубліка
Petr	PIRUNCIK	Чэская Рэспубліка
Josef	REHOR	Чэская Рэспубліка
Jiri	SYKORA	Чэская Рэспубліка
Patrik	TAUFAR	Чэская Рэспубліка
Inge	CHRISTENSEN	Данія
Pia	CHRISTMAS-MØLLER	Данія
Anna Gurzhiy	HOUGAARD	Данія
Jorgen	HOXER	Данія
Helle	IBSEN	Данія
Torsten	JUUL	Данія
Kirsten	LIND	Данія
Jytte Vagner	PETERSEN	Данія
Jasmina Johansson	PLESS	Данія
Jan Philip	SCHUNCK	Данія
Michael Vallentin	STRAND	Данія
Peder	VENTEGODT	Данія
Eda	AHI	Эстонія
Herol	MARJAK	Эстонія
Anna-Kristiina	KÄÄRIÄINEN	Фінляндыя
Pekka Kalevi	MONONEN	Фінляндыя
Sami Juhani	SAARINEN	Фінляндыя

Kristiina Annikki	SILVAN	Фінляндыя
Julien	ARNOULT	Францыя
Ekaterina	BURDINA	Францыя
Roman	KWIATKOWSKI	Францыя
Pascale	ROGNO TRIMBACH	Францыя
Judith Christina	ABDEL-MASSIH-THIEMANN	Германія
Hans-Wulf Peter	BARTELS	Германія
Ulrike Elisabeth	DAESSLER	Германія
Hans Thomas	DOEHNE	Германія
Matthias	DORNFELDT	Германія
Torsten Alexander	FIX	Германія
Ino David	FLEISCHMANN	Германія
Joachim Heinrich	FRANKE	Германія
Jochen August Max	FREDE	Германія
Mendel	GOLDSTEIN	Германія
Gabriele	HABASHI	Германія
Johannes	HEILER	Германія
Mechthild Adelheid	HENNEKE	Германія
Brigitte Franziska	HEUER	Германія
Arno Gregor	HUEBNER	Германія
Dorothee Elisabeth	HUTTER	Германія
Timo	KNAUTE	Германія
Rainer Hubertus	LINGENTHAL	Германія
Elena Andrea	LOPEZ WERNER	Германія
Edith Maria	MUELLER	Германія
Dirk Daniel	NEUMEISTER	Германія
Jana Sophia	NOLLE	Германія
Karl Josef	PAMMER	Германія
Horst Edlef	PROETEL	Германія
Regine Luise	REIM	Германія
Anne Elisabeth	SCHARRENBROICH	Германія
Gesa	SCHOENEBERG	Германія
Gudrun Elisabeth	STEINACKER	Германія
Frank Adolf Alfred	STEINHOFF	Германія
Antonia	TILLY	Германія
Pavel	UTITZ	Германія
Volker Alfred Heinz	WEYEL	Германія
Peter Szilveszter	FODOR	Венгрыя
Zsolt Istvánné	HEJCSER	Венгрыя
Iván	KOVÁCS	Венгрыя
Elza	SHCOENSTEIN	Венгрыя
Andrea Dora	SZUCS	Венгрыя
Daniel	VERBA	Венгрыя
Leila Jane	BLACKING	Ірландыя
Anne Martina	DONNELLAN	Ірландыя

Brian	FAGAN	Ірландыя
Thomas John	KELLY	Ірландыя
Tom	KITT	Ірландыя
Paul Gerrar	TIGHE	Ірландыя
Giovanni	CAPELLINO	Італія
Cesira	DAMIANI	Італія
Federica	SUSTERSIC	Італія
Takao	ASAMURA	Японія
Yasushi	TOMOSHIGE	Японія
Anna	STEPANOVA	Латвія
Birute	ABRAITIENE	Літва
Sarune	KUBILIUTE	Літва
Irena	PAUKSTYTE	Літва
Lea Theadora	BOUWMEESTER	Нідэрланды
Margaretha	PRINS	Нідэрланды
Margriet Josephine	TEUNISSEN	Нідэрланды
Maria Cornelia Jacoba	VAN DER WILK	Нідэрланды
Reidun	GJENGEDAL	Нарвегія
Jorun	LUNESTAD	Нарвегія
Narve	RIO	Нарвегія
Sylvia Rani	ROGNVIK	Нарвегія
Mateusz	BAJEK	Польшча
Adam Tomasz	BEDKOWSKI	Польшча
Wojciech Piotr	BEDNAREK	Польшча
Jakub Andrzej	BIERNAT	Польшча
Tomasz Mieczyslaw	BLADYNIEC	Польшча
Jan Pawel	BRODOWSKI	Польшча
Sylvia	BYLINIAK	Польшча
Paulina	CZARNECKA	Польшча
Radzislawa Urszula	GORTAT	Польшча
Jan Tomasz	HOFMOKL	Польшча
Elzbieta	HOROSZKO	Польшча
Michal	JASIULEWICZ	Польшча
Marta	KAZMIERCZAK	Польшча
Ewelina Anna	KOCHOWSKA	Польшча
Anna	MACZUGA	Польшча
Maria	MUZAROWSKA	Польшча
Pawel	OLEJNIK	Польшча
Agnieszka Anna	OSTROWSKA	Польшча
Bartosz	PIECHOWICZ	Польшча
Michal	ROMANOWSKI	Польшча
Magdalena Anna	SIDOROWICZ	Польшча
Anna Berenika	SIWIRSKA	Польшча
Katarzyna Anna	SOBIERAJ	Польшча
Marta	STEFANOWICZ	Польшча

Justyna Anna	SZYMANSKA	Польшча
Bartlomiej Michal	TOMALIK	Польшча
Marta Maria	TOMASZKIEWICZ	Польшча
Krzysztof Janusz	TOMCZYNSKI	Польшча
Adam	WASILUK	Польшча
Danuta Maria	WENCEL-MIERZWA	Польшча
Atanase-Daniel	BALA	Румынія
Angela	BALANEANU	Румынія
Simona-Daniela	BARBULESCU	Румынія
Romulus-Andrei	BENA	Румынія
Octavian-Alin	GREBLA	Румынія
William Anton	KORBL	Румынія
George-Adrian	LIXANDRU	Румынія
Cristian	MIHAILESCU	Румынія
Liviu Lucian	RADUCAN	Румынія
Cristina	ROMILA	Румынія
Bogdan	STEFAN	Румынія
Julia Cristina	VANGHELE	Румынія
Vladimir	ALESHKIN	Расійская Федэрацыя
Anton	ANDREEV	Расійская Федэрацыя
Maria	ANTIPOVA	Расійская Федэрацыя
Pavel	ARTAMONOV	Расійская Федэрацыя
Sergey	BABURKIN	Расійская Федэрацыя
Elena	BADIYAN	Расійская Федэрацыя
Dmitry	BAGDULIN	Расійская Федэрацыя
Elena	BALANDINA	Расійская Федэрацыя
Artur	BALAO	Расійская Федэрацыя
Alexander	BELOSHEEV	Расійская Федэрацыя
Denis	BORODICH	Расійская Федэрацыя
Aslan	BOTASHEV	Расійская Федэрацыя
Natalia	BRONNIKOVA	Расійская Федэрацыя
Igor	CHAMOV	Расійская Федэрацыя
Sergei	CHERKALIN	Расійская Федэрацыя
Nikita	DOLGOV	Расійская Федэрацыя
Sergei	ERMAKOV	Расійская Федэрацыя
Aleksei	FILIPPOV	Расійская Федэрацыя
Rafael	GEVORKYAN	Расійская Федэрацыя
Ivan	GUBANOV	Расійская Федэрацыя
Yulia	KISELEVA	Расійская Федэрацыя
Alexander	KOBRINSKIY	Расійская Федэрацыя
Oleg	KOMAROV	Расійская Федэрацыя
Vasily	KORCHMAR	Расійская Федэрацыя
Alexander	KORMACHEV	Расійская Федэрацыя
Kim	KOSHEV	Расійская Федэрацыя
Anton	KOVSHOV	Расійская Федэрацыя

Dmitrii	KULIKOV	Расійская Федэрацыя
Evgeny	LOGINOV	Расійская Федэрацыя
Svetlana	LYAPUSTINA	Расійская Федэрацыя
Aleksei	MALENKO	Расійская Федэрацыя
Pavel	MALTSEV	Расійская Федэрацыя
Igor	MEDNIKOV	Расійская Федэрацыя
Maria	NIKIFOROVA	Расійская Федэрацыя
Vladimir	NUZHIN	Расійская Федэрацыя
Anatoly	ODINTSOV	Расійская Федэрацыя
Andrei	OSMAKOV	Расійская Федэрацыя
Inna	PANKINA	Расійская Федэрацыя
Mariia	PLAKHOTNIUK	Расійская Федэрацыя
Maria	POMERANTSEVA	Расійская Федэрацыя
Vladimir	POPOV	Расійская Федэрацыя
Aleksandr	PRUSOV	Расійская Федэрацыя
Stanislav	RUZHINSKIY	Расійская Федэрацыя
Roman	SAIKO	Расійская Федэрацыя
Igor	SHAKTAR-OOL	Расійская Федэрацыя
Ekaterina	SHAUMIAN	Расійская Федэрацыя
Veronika	SHMELEVA	Расійская Федэрацыя
Natalia	SHMELEVA	Расійская Федэрацыя
Sergei	SHULGA	Расійская Федэрацыя
Vilyam	SMIRNOV	Расійская Федэрацыя
Dmitrii	STEPANOV	Расійская Федэрацыя
Ilia	SUBBOTIN	Расійская Федэрацыя
Kirill	TARASOV	Расійская Федэрацыя
Svyatoslav	TERENTYEV	Расійская Федэрацыя
Aleksei	TOPOLSKII	Расійская Федэрацыя
Dmitrii	ULITIN	Расійская Федэрацыя
Ksenia	VERKHOLANTSEVA	Расійская Федэрацыя
Olga	VORONTSOVA	Расійская Федэрацыя
Petr	YAKHMENEV	Расійская Федэрацыя
Mariia	ZOTS	Расійская Федэрацыя
Miroslav	MOJZITA	Славакія
MONICA MARIA	ARNAIZ HERNANZ	Іспанія
BORJA	DE LA MADRID MASI	Іспанія
Pilar	GALVEZ GARCIA	Іспанія
Estefania	GUALLAR ARINO	Іспанія
Rolf Olof Andreas	BERGLOF	Швецыя
Linda Sabina Helen	CEDERBLAD	Швецыя
Mats Ingvar Holger	EKHOLM	Швецыя
Evvy Birgitta	JANSSON	Швецыя
Hans Birger	NARESKOG	Швецыя
Haakan Per-Olov	NYMAN	Швецыя
Paer Olof Daniel	OLSSON	Швецыя

Anna	ROGALSKA HEDLUND	Швецыя
Lilian	SKOGLUND	Швецыя
Zackie Birgitta Madeleine	STRÖJE WILKENS	Швецыя
Inga Kerstin	SUNDBERG	Швецыя
Fabrice Gerard Michel	BOULÉ	Швейцарыя
Loïc Alexis	DEGEN	Швейцарыя
Francine	JOHN	Швейцарыя
Christian	MIESCH	Швейцарыя
Carlo Luca Maria	SOMMARUGA	Швейцарыя
Mesut Hakki	CASIN	Турцыя
Kemal	KAYGISIZ	Турцыя
Kazi Abdul Kalam Muhammed	ALI	Велікабрытанія
Leslie Thomas	BARNFIELD	Велікабрытанія
Helen Claire	BRODRICK	Велікабрытанія
Andrew Frew	CALDWELL	Велікабрытанія
Derek John	CHAPPELL	Велікабрытанія
Anthony Campbell	CROMBIE	Велікабрытанія
Christopher James	CUNINGHAME	Велікабрытанія
Teresa	ETIM-GORST	Велікабрытанія
Brian Stanley	GIFFORD	Велікабрытанія
Oliver	GREEN	Велікабрытанія
Dominic Rupert David	HOWELL	Велікабрытанія
Oliver	JOSEPH	Велікабрытанія
Ailsa Marion	PLAIN	Велікабрытанія
Paul Michael	SIMON	Велікабрытанія
Valerie Louisa Diana	SOLOMON	Велікабрытанія
Anthony Michael Ernest	TALBOT	Велікабрытанія
Alison Mary	WILMSHURST	Велікабрытанія
Jaroslav	ANDERS	Злучаныя штаты
Shaun Richard	BARCAVAGE	Злучаныя штаты
Charles Earl	BARNETT	Злучаныя штаты
Daria	FANE	Злучаныя штаты
Anslem Bullin	GENTLE	Злучаныя штаты
Andrew B	GRIDINSKY	Злучаныя штаты
James Montgomery	HEILMAN	Злучаныя штаты
Elizabeth Leigh	HOWARD	Злучаныя штаты
Lesley Lowe	ISRAEL	Злучаныя штаты
Darryl Leo	KEMPF	Злучаныя штаты
David Alan	LEVINE	Злучаныя штаты
Laura Sue	LOCKARD	Злучаныя штаты
Melinda Marie	LORD	Злучаныя штаты
Richard Newman	LYONS II	Злучаныя штаты
James A	MARTIN	Злучаныя штаты
Darnelle Cheri	MASON	Злучаныя штаты
Karen Linnea	MCKENNEY	Злучаныя штаты

Aubrey Frances	MENARD	Злучаныя штаты
Garrett Carmine	MONTI	Злучаныя штаты
Ronald Dean	MORAVEC	Злучаныя штаты
Sherry Suzanne	MURPHY	Злучаныя штаты
Tara Bree	O'CONNOR	Злучаныя штаты
Dwight Richard	PELZ	Злучаныя штаты
Octavius Nairobi	PINKARD	Злучаныя штаты
Raleigh	QUESENBERRY	Злучаныя штаты
Ann	RANDALL	Злучаныя штаты
Irene Kerekes	RATNER	Злучаныя штаты
Minerva Cynthia	REISER	Злучаныя штаты
Philip Clements	RICHTER	Злучаныя штаты
Emily Ann	ROME	Злучаныя штаты
Steven Douglas	ROPER	Злучаныя штаты
Steven Boyd	SAUM	Злучаныя штаты
John Benton	SHEPHERD	Злучаныя штаты
Richard Edward	STEFFEN	Злучаныя штаты
Mary Ann	STEGMAIER	Злучаныя штаты
James Thomas	STOCKSTILL	Злучаныя штаты
Gligor Arthur	TASHKOVICH	Злучаныя штаты
Jason Ben-Doon	TOY	Злучаныя штаты
Bobby Thomas	WATTS	Злучаныя штаты
Ernest Eugene	WICKERSHAM	Злучаныя штаты
Ethan Charles	YAKE	Злучаныя штаты

Асноўная група МНА БДПЧ/АБСЕ

Tana	DE ZULUETA	Італія	Старшыня Місіі
Elissavet	KARAGIANNIDOU	Грэцыя	Намеснік Старшыні Місіі
Rashad	SHIRINOV	Азербайджан	
Damir	MALBAŠIĆ	Харватыя	
Francesca	BOGGERI	Італія	
Jurga	LUKSAITE-ROEHLING	Літва	
Angela	GHIASCU	Малдова	
Stefan	SZWED	Польшча	
Yury	OZEROV	Расійская Федэрацыя	
Sasa	POKRAJAC	Сербія	
Anders	ERIKSSON	Швецыя	
Zeliha	AYDIN	Турцыя	
Oleksandr	STETSENKO	Украіна	

Доўгатэрміновыя назіральнікі МНВ БДПЧ/АБСЕ

Stefan	MAY	Аўстрыя
Ivana	KRATKA	Чэская Рэспубліка

Petr	POJMAN	Чэская Рэспубліка
Conny	JENSEN	Данія
Kirsten	JOERGENSEN	Данія
Matti Tapio	HEINONEN	Фінляндыя
Laura Sofia	LAKSO	Фінляндыя
Mathilde Jeanne	HENRY	Францыя
Helmut Julius	GOESER	Германія
Michael Alexander	ICKES	Германія
Carola	KASBURG	Германія
Jens Wilhelm	KREIBAUM	Германія
Jochen Michael	RINCK	Германія
Hildegard	ROGLER-MOCHEL	Германія
John Ignatius	BURKE	Ірландыя
Nurul	RAKHIMBEKOV	Казахстан
Lena Francina	HEMMINK	Нідэрланды
Oddvin	FORBORD	Нарвегія
Oeyvind	SEIM	Нарвегія
Zbigniew	CIERPINSKI	Польшча
Elzbieta Ewa	CIESIELSKA	Польшча
Jakub	HEROLD	Польшча
Anna	MATEUSIAK	Польшча
Alexander	BEDRITSKIY	Расійская Федэрацыя
Kristina	BOGDANOVA	Расійская Федэрацыя
Andrei	BORODIN	Расійская Федэрацыя
Alena	GUDKOVA	Расійская Федэрацыя
Dzhalil	KIEKBAEV	Расійская Федэрацыя
Sergei	KOVALEVSKII	Расійская Федэрацыя
Lars	LAGERGREN	Швецыя
Diana Franca	FERRARI	Швейцарыя
Thomas	HOLZER	Швейцарыя
Anthony	ROBINSON	Велікабрытанія
Joseph Lloyd	WORRALL	Велікабрытанія
Max Eldon	GOUGH	Злучаныя штаты
Hans	OPSAHL	Злучаныя штаты
Constance Ann	PHLIPOT	Злучаныя штаты
Linda Ann	SUMNER	Злучаныя штаты

ІНФАРМАЦЫЯ ПРА БДПЧ/АБСЕ

Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДПЧ) з'яўляецца асноўнай арганізацыяй АБСЕ, якая дапамагае краінам-удзельніцам “забяспечыць поўнае выкананне правоў чалавека і асноўных свабод, прытрымлівацца літары закону, падтрымліваць прынцыпы дэмакратыі і (...) будаваць, умацоўваць і абараняць дэмакратычныя інстытуты, а таксама развіваць талерантнасць у грамадстве” (Дакумент Хельсінскага саміту 1992 года). Гэта называюць чалавечым вымярэннем АБСЕ.

БДПЧ/АБСЕ, якое знаходзіцца ў Варшаве (Польшча), было створана як бюро па свабодных выбарах на Парыжскім саміце 1990 года. Яно пачало сваю дзейнасць у маі 1991 г.. Праз год назва арганізацыі была зменена для таго, каб адлюстроўваць пашыраны мандат, які ўжо ўключаў правы чалавека і дэмакратызацыю. Сёння ў арганізацыі працуе больш за 130 супрацоўнікаў.

АБСЕ / БДПЧ з'яўляецца вядучай арганізацыяй у Еўропе ў галіне **назірання за выбарамі**. Кожны год бюро каардынуе і арганізуе накіраванне тысяч назіральнікаў для ацэнкі выбараў у рэгіёне АБСЕ на прадмет адпаведнасці абавязацельствам перад АБСЕ, іншым міжнародным стандартам дэмакратычных выбараў і нацыянальнаму заканадаўству. Унікальная метадыка дазваляе правесці паглыблены аналіз выбарчага працэсу ў цэлым. З дапамогай праектаў БДПЧ/АБСЕ дапамагае краінам-удзельніцам палепшыць іх выбарчую сістэму.

Дзейнасць бюро ў галіне **дэмакратызацыі** ахоплівае: вяршэнства закона, заканадаўчую падтрымку, дэмакратычнае кіраванне, міграцыю і свабоду перамяшчэння, гендэрную роўнасць. Штогод БДПЧ/АБСЕ рэалізуе шэраг мэтавых праграм дапамогі ў мэтах развіцця дэмакратычных структур.

БДПЧ/АБСЕ таксама аказвае садзейнічанне дзяржавам-удзельніцам у выкананні іх абавязацельстваў па абароне **правоў чалавека** і асноўных свабодаў у адпаведнасці з забавязаннямі перад АБСЕ па чалавечым вымярэнні. Гэта дасягаецца шляхам працы з рознымі партнёрамі ў мэтах развіцця супрацоўніцтва, умацавання патэнцыялу і абмену вопытам у тэматычных галінах, уключаючы правы чалавека ў барацьбе з тэрарызмам, узмацненне абароны правоў чалавека ахвяр гандлю людзьмі, адукацыя ў галіне правоў чалавека і навучанне, маніторынг і справаздачнасць па правах чалавека, а таксама правы жанчын і іх бяспека.

У галіне **талерантнасці і недыскрымінацыі**, БДПЧ/АБСЕ аказвае падтрымку краінам-чальцам у іх рэакцыі на злачынствы на глебе нянавісці і праяваў расізму, ксенафобіі, антысемітызму і іншых формаў нецярпімасці. Дзейнасць у гэтай сферы сканцэнтравана на наступных напрамках: заканадаўства; навучанне праваахоўных органаў; маніторынг, справаздачнасць, назіранне і рэакцыя на злачынствы і інцыдэнты на глебе нянавісці; таксама адукацыйная дзейнасць для распаўсюджвання талерантнасці, павагі і ўзаемаразумення.

БДПЧ/АБСЕ кансультуе краіны-ўдзельніцы па пытаннях палітыкі ў дачыненні да **рома і сінці**. Арганізацыя садзейнічае павышэнню магчымасцяў і арганізацыі кантактаў у супольнасцях рома і сінці і спрыяе ўдзелу прадстаўнікоў рома і сінці ў працы заканадаўчых органаў.

Уся дзейнасць БДПЧ ажыццяўляецца ў цеснай каардынацыі і супрацоўніцтве з краінамі-чальцамі АБСЕ, арганізацыямі АБСЕ і палявымі аперцыямі, а таксама з міжнароднымі арганізацыямі. Больш падрабязная інфармацыя даступная на сайце АБСЕ (www.osce.org/odihr).